

ДОВКІЛЛЯ ДОНБАСУ: НЕВИДИМИЙ ФРОНТ

Екологічні наслідки війни на Сході України в контексті міжнародного гуманітарного права і в практичному вимірі

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

TRUTH
HOUNDS

«Довкілля Донбасу: невидимий фронт. Екологічні наслідки війни на Сході України в контексті міжнародного гуманітарного права і в практичному вимірі».

Звіт підготувала громадська організація Truth Hounds за сприяння National Endowment for Democracy в рамках проєкту з моніторингу і документування порушень прав людини та встановлення фактів, що можуть містити ознаки воєнних злочинів, на Сході України в рамках військового конфлікту, що триває.

ГО Truth Hounds — це команда досвідчених фахівців із прав людини, що документують воєнні злочини та злочини проти людства в контексті збройних конфліктів із 2014 року. Наша організація бореться проти безкарності за міжнародні злочини та грубі порушення прав людини шляхом розслідування, документації, моніторингу, адвокації й розв'язання проблем в інтересах вразливих груп. За час діяльності організації Truth Hounds підготували сім великих подань до Міжнародного кримінального суду та 25 подань до Офісу прокурора України.

The National Endowment for Democracy (NED) – це приватна неприбуткова фундація, що працює для зростання та посилення демократичних інститутів по всьому світу. Щороку NED пропонує більш ніж 1700 грантів в більш ніж 90 країнах для підтримки неурядових організацій, що працюють на посилення демократії.

Наші контакти:

W truth-hounds.org E info.hounds@gmail.com

W ned.org E info@ned.org

Для ілюстрації на титульній сторінці використано фото Truth Hounds.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.

АКМ	автомат Калашнікова модернізований
АРК	автономна Республіка Крим
АТО	Антитерористична операція
ВЦА	військово-цивільна адміністрація
ГО	громадська організація
ДП	Державне підприємство
ДП I	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року
ДП II	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року
ДФС	Донецька фільтрувальна станція
ЖК I	Женевська Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях від 1949 року
ЖК II	Женевська Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі від 1949 року
ЖК III	Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 1949 року
ЖК IV	Женевська про захист цивільного населення під час війни 1949 року
ЗСУ	збройні сили України
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс КПВВ контрольний пункт в'їзду-виїзду
Кластер WASH	міжнародна група з питань санітарії, водопостачання і гігієни
Конвенція ENMOD	Конвенція про заборону військових або будь-яких інших ворожих методів модифікації навколишнього середовища
КП	Комунальне підприємство
КПВВ	контрольний пункт в'їзду-виїзду
МГП	міжнародне гуманітарне право
НЗФ	незаконні збройні формування
ОБСЄ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН	Організація об'єднаних націй
ООС	Операція об'єднаних сил
ПАРЕ	Парламентська асамблея Ради Європи
РС	Римський статут
РСЗВ	реактивна система залпового вогню
РФ	Російська Федерація
Т. зв «ЛНР»	так звана «Луганська народна республіка»
Т. зв «ДНР»	так звана «Донецька народна республіка»
УСПЗ	Український степовий природний заповідник
ЮНІСЕФ	United Nations Children's Fund, UNICEF, дитячий фонд ООН
INSO	Міжнародна організація з безпеки ГО

ЗМІСТ

1. РЕЗЮМЕ _____	4
2. МЕТА ЗВІТУ _____	5
3. МЕТОДОЛОГІЯ ЗВІТУ _____	6
4. СТРУКТУРА ЗВІТУ _____	7
5. ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА МГП. _____	8
5.1. Воєнні злочини проти навколишнього середовища _____	9
6. РИЗИКИ ДЛЯ ДОВКІЛЛЯ, СПРИЧИНЕНІ ПОРУШЕННЯМ РОБОТИ ШАХТ _____	11
6.1. Основні ризики та загрози екологічного характеру, пов'язані із закриттям шахт. _____	14
7. ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СИСТЕМИ ВОДОПОСТАЧАННЯ, ВОДОВІДВЕДЕННЯ, ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З ЦИМ РИЗИКИ ДЛЯ ДОВКІЛЛЯ. _____	30
8. РИЗИКИ ДЛЯ ДОВКІЛЛЯ ЧЕРЕЗ ОБСТРИЛИ ПІДПРИЄМСТВ. ____	37
9. ЛІСОВІ ПОЖЕЖІ, ЯК НАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ. ____	39
10. РИЗИКИ, СПРИЧИНЕНІ ВІЙСЬКОВИМ КОНФЛІКТОМ ЗАПОВІДНІЙ ПРИРОДИ І ЗВИЧАЙНІЙ ФЛОРИ ТА ФАУНИ. _____	43
11. ЯК КВАЛІФІКУВАТИ ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ЗА СТ. 438 ККУ? _____	46
12. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ ДОВКІЛЛЮ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ. _____	48
13. ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ _____	49

1 | Резюме

Екологічна ситуація на території Донецької та Луганської областей, які стали театром військового конфлікту з активними бойовими діями в 2014-2021 роках та частково опинились під владою окупаційних сил, значно погіршилась за останні роки, набувши ознак екологічної катастрофи. Тенденцію до погіршення мають показники більшості елементів екосистем регіону. В даному звіті надано розлогий опис стану цих елементів, дані щодо яких було зібрано та проаналізовано документаторами Truth Hounds. Дослідження проводилось у формі польових місій в Луганській та Донецькій областях на підконтрольній українському уряду території, а також у вигляді так званого «кабінетного розслідування», що тривало кілька місяців. Отримані дані засвідчують актуальний стан та динаміку зміну складу ґрунтів, поверхневих та стічних вод, ситуації з підприємствами вуглевидобувної, металургійної, нафтопереробної та хімічної промисловості і їх впливу на довкілля, стану флори та фауни, зокрема лісів, рідкісних представників природоохоронних зон, стану систем інфраструктури та

постачання в регіоні. У всіх випадках відстежується прямий негативний вплив бойових дій та окупаційного режиму на стан довкілля.

Також значну увагу в звіті приділено аналізу міжнародного гуманітарного права для надання належної юридичної оцінки діям в контексті військового конфлікту, що наносять шкоду довкіллю. Проаналізовано можливість застосування ст. 438 Кримінального кодексу України і кваліфікації виявлених фактів, як воєнних злочинів проти довкілля, а також наведено механізми для притягнення до міжнародно-правової відповідальності як окремих осіб, так і держави-порушниці в цілому.

У центрі дослідження — артикуляція нагальності екологічних проблем, що безпосередньо пов'язані або стали наслідком військового конфлікту, їх потенційно транскордонного характеру та тенденції до зростання загроз в умовах відсутності доступу до неконтрольованих територій для належного моніторингу, оцінки та впливу на процеси.

2 | Мета звіту

Даний звіт переслідує низку завдань, серед яких можна виділити такі основні:

- ☑ вказати на прямий та опосередкований вплив на довкілля бойових дій, що відбуваються в ході військового конфлікту на Сході України;
- ☑ вказати на прямий та опосередкований вплив на довкілля режиму окупації окремих регіонів Донецької та Луганської областей;
- ☑ представити докази, що можуть свідчити про скоєння воєнних злочинів проти довкілля;
- ☑ окреслити механізм кваліфікації виявлених інцидентів за ст. 438 КК України;
- ☑ наголосити на нагальності екологічних проблем на території, охопленій військовим конфліктом, та заявити про необхідність термінового доступу фахівців та моніторів до об'єктів підвищеної небезпеки на непідконтрольній території.

3 | Методологія звіту

Звіт створено на основі інформації, отриманої документаторами Truth Hounds під час трьох польових місій загальною тривалістю 18 діб, проведених в Донецькій та Луганських областях у прифронтовій зоні у листопаді 2019 року та березні і квітні 2021 року, а також в місцях та на територіях, що постраждали від конфлікту. Учасники польових команд відвідали підприємства, установи та об'єкти промислового призначення і природоохоронного фонду, досліджували та виявляли факти фактичної або потенційної шкоди довкіллю в контексті збройного конфлікту. Було проведено низку зустрічей з керівниками вуглевидобувних підприємств, інженерами, фахівцями з екології військово-цивільних адміністрацій, працівниками об'єктів природоохоронних фондів, представниками місцевих громад і активістами.

Оскільки метою звіту є не лише збір інформації, що може вказувати на скоєння воєнних злочинів про довкілля, а й підвищення обізнаності щодо екологічних проблем регіону, у підготовці до написання звіту документато-

ри використовували комбінований метод документування фактів, який полягав як у «класичному» підході до збору інформації, такому як опитування свідків, фото- та відеофіксація місця інциденту, так і в отриманні даних шляхом проведення стандартних інтерв'ю з галузевими експертами та представниками різноманітних підприємств, служб, відомств тощо. Окрім цього, в процесі написання звіту нами було проведено власне дослідження впливу військового конфлікту на довкілля, яке полягало у відборі проб ґрунту та води з подальшою передачею їх у відповідні лабораторії для проведення аналізів, результати яких надано у звіті. Значну частину роботи складало так зване «кабінетне дослідження», в ході якого вивчались звіти різноманітних відомств, організацій та профільних установ задля простеження динаміки змін та складанні комплексної картини предмету, що досліджується.

Часові межі дослідження визначаються початком літа 2014 року і поточним моментом.

4 | Структура звіту

Даний звіт складається із юридичної довідки, в якій наводяться загальне визначення воєнного злочину проти довкілля та визначаються механізми застосування норм міжнародного гуманітарного права для встановлення і правильної кваліфікації даного типу злочинів. У великому описовому блоці представлено значний обсяг фактичних даних щодо випадків негативного впливу військового конфлікту на навколишнє середовище — деякі фактичні дані щодо розміру завданої

шкоди виділено додатково. Цей блок розбито на тематичні підрозділи за різними видами екологічної шкоди та їх джерелами. В кінці дається юридичний аналіз того, чи можна наведені факти кваліфікувати саме як воєнні злочини проти довкілля. Також дається перелік рекомендацій представникам владних та неофіційних структур, особам, що приймають рішення, а також іншим агентам впливу.

Терикони біля м. Торецьк. Фото Truth Hounds.

5 | Захист навколишнього середовища за МГП.

Попри очевидне і виправдане фокусування МГП на захисті передусім жертв збройних конфліктів та цивільних об'єктів, одночасно принципи МГП, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, звичаєві норми МГП та норми «екологічних» конвенцій закладають основи захисту навколишнього середовища у разі збройного конфлікту.

На фланзі принципів, ключовими дороговказами у МГП, що стосуються захисту навколишнього середовища є принцип розрізнення, який вимагає спрямування нападів лише на військові об'єкти та, у виключних випадках, цивільні об'єкти у разі якщо цього вимагає нагальна військова необхідність. Принцип має звичаєву природу, але його окремі нюанси утілені також в статі 23(g) Гаазького положення¹ 1907 р., статті 53 Женевської конвенції IV², статтях 48 та 52 Додаткового протоколу I (ДП I)³ тощо. Для навколишнього середовища він має те значення, що заборона робити природні об'єкти чи навколишнє середовище як таке об'єктом атаки.

Інші принципи МГП також дозволяють зорієнтуватися в тому, як мають проводитися військові дії, коли існує загроза, що вони можуть завдати шкоди навколишньому середовищу. Такими принципами є: заборона невибіркових атак, принцип пропорційності, вжиття запобіжних заходів.

Спеціальне МГП-регулювання захисту навколишнього середовища сконцентроване у кількох статтях ДП I та спеціальному міжнародному договорі - Конвенції про заборону військових або будь-яких інших ворожих ме-

тодів модифікації навколишнього середовища (так звана Конвенція ENMOD)⁴.

Найбільш релевантними положення ДП I (а, отже, положеннями, що застосовуються у випадку міжнародного збройного конфлікту), що стосуються навколишнього середовища є:

- ✓ стаття 35, котра забороняє «застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які можуть завдати широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу»;
- ✓ стаття 55, котра вимагає турботи «про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди» та визначає, що такий захист «включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, можуть завдати такої шкоди природному середовищу й тим самим можуть завдати шкоди здоров'ю або виживанню населення»;
- ✓ стаття 56, котра захищає установки та споруди, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, атомні електростанції), від нападів, репресалій та розміщення воєнних об'єктів поряд з такими установками та спорудами.

Конвенція ENMOD присвячена виключно захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту (як і положення ДП I, ця конвенція стосується виключно міжнародно-

1 IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

2 Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

3 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

4 Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4783.htm>

го збройного конфлікту). Ключовим зобов'язанням, яке взяли на себе сторони Конвенції (серед яких й Україна та Росія) зобов'язується не вдаватися до «військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці». Конвенція уточнює, що під засобами впливу на природне середовище розуміються будь-які засоби «для зміни - шляхом навмисного управління природними процесами - динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічного простору».

Огляд цих міжнародно-правових норм щодо захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту, дозволяє зорієнтуватися у тому, що може вважатися порушенням МГП зобов'язань. Перед безпосередньою оцінкою зібраної документаторами Truth Hounds та представленої в звіті інформації, додатково необхідно відзначити, що ДП І та Конвенція ENMOD встановлюють неоднакові пороги застосування положень цих договорів. Так, у першому випадку, забороненими є такі впливи на навколишнє середовище, які завдають кумулятивно широкої, довгочасної і серйозної шкоди. У випадку ж з Конвенцією, зобов'язання держав щодо захисту навколишнього середовища активуються тоді, коли йдеться про, альтернативно, «широкі, довгострокові або серйозні наслідки». Це означає, що поріг застосування ДП І вищий ніж такий самий поріг для Конвенції ENMOD.

Щодо визначень понять широких, довгострокових та серйозних наслідків, то тексти ДП І та Конвенції ENMOD не дають конкретних вказівок щодо відповідного дефініціювання. Втім, в доктрині, а також в виконавчих регламентах даних міжнародних договорів, сформульовані підходи, що дозволяють встановити їх можливе значення. Так, широка шкода (наслідки) означає таку, яка зачіпає кілька сотень ква-

дратних кілометрів, довгостроковість – період, що приблизно дорівнює сезону (3 місяцям) - у випадку з ENMOD, та аж до кількох десятиліть - у випадку з ДП І, серйозність передбачає значну шкоду для людського життя, природних економічних ресурсів та інших активів.

Іншою важливою попередньою заувагою є те, що ДП І, на відміну від Конвенції ENMOD, не вимагає обов'язкового завдання шкоди навколишньому середовищу, а лише можливості (потенційності) завдання шкоди.

5.1. Воєнні злочини проти навколишнього середовища

Міжнародні договори з МГП, до яких відсилає зокрема й стаття 438 Кримінального кодексу України⁵, не містять чіткої вказівки на те, яка атака на навколишнє середовище могла б вважатися серйозним порушенням МГП, а, відповідно, й воєнним злочином. Втім, дороговказом в цьому сенсі може бути Римський статут МКС⁶. Стаття 8(2)(b)(iv) РС називає воєнним злочином «умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, який буде явно непорівнянний з конкретним і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою». Як видно з формулювання, в РС використана формула з ДП І, що вимагає кумулятивної (сукупної) присутності великої, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

На додачу до РС, додатково роз'яснюють складові цього злочину Елементи злочинів, які вимагають наявності наступних елементів:

а. Матеріальний елемент. Матеріальний елемент коментованого воєнного злочину передбачає перед усім скоєння нападу. Напад для цілей даної статті РС

⁵ Кримінальний кодекс України. Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n3040>

⁶ Римський статут міжнародного кримінального суду https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

передбачає не лише збройний напад, але й будь-які насильницькі дії. Окрім того, цей елемент передбачає завдання навколишньому середовищу великої, довгострокової і серйозної шкоди. Також, Елементи злочинів вимагають, щоб така шкода була явно не співмірною очікуваній безпосередній військовій перевазі, на здобуття якої сподівалися виконавці діянь.

b. Ментальний елемент. Відповідно до Елементів злочинів, діяння повинно бути скоєним умисно, з усвідомлення того факту, що напад призведе до **великої, довгострокової і серйозної шкоди** навколишньому середовищу.

c. Контекстуальний елемент. Цей елемент полягає у скоєнні діяння у контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та усвідомлення виконавцем

існування збройного конфлікту. Цей звіт не спрямований на доведення того, що конфлікт на сході України є міжнародним збройним конфліктом. Тому, тут лиш констатуємо, що МКС визнав, що принаймні в частині збройний конфлікт є міжнародним за своїм характером. В інших звітах Truth Hounds також неодноразово підтверджувався цей факт⁷. Враховуючи це, задокументовані в звіті діяння розглядаються як такі, що були скоєні в контексті саме міжнародного збройного конфлікту. Про існування збройного конфлікту не могло не бути відомо виконавцям задокументованих діянь, так як вони брали в ньому участь, підпорядковувалися військовому командуванню, і виконували його завдання, були присутні в районах проведення військових операцій.

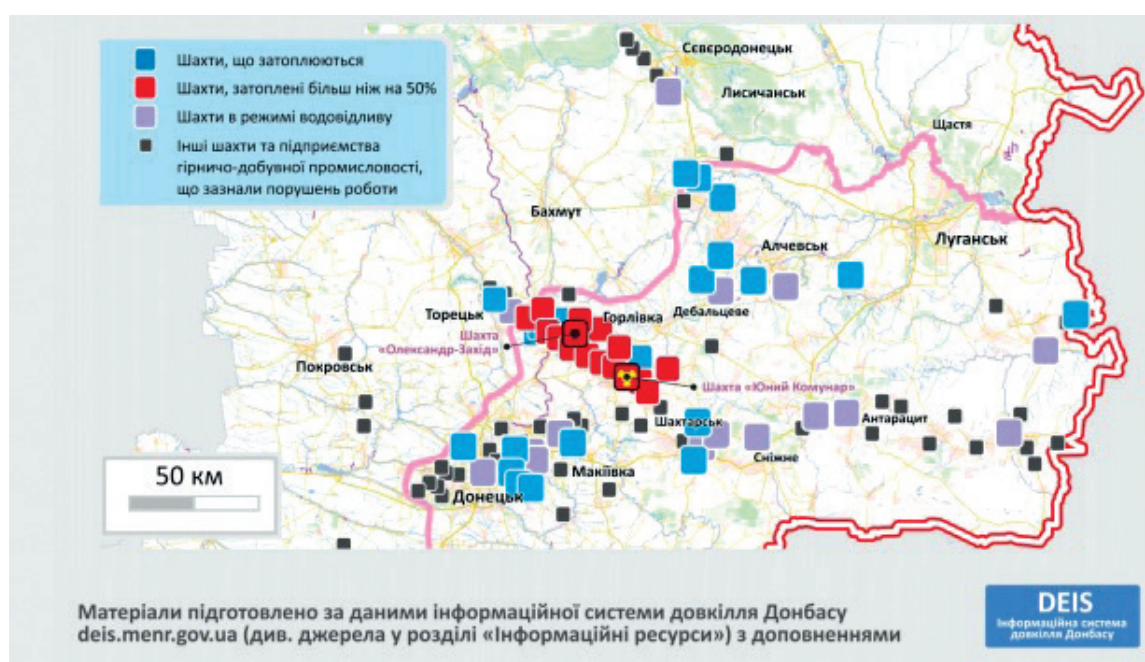
7 <https://truth-hounds.org/reports/>

6 | Ризики для довкілля, спричинені порушенням роботи шахт.

Загальна характеристика: всього на території донецького вугільного басейну на даний момент знаходиться 220 вугільних шахт, 97 з яких експлуатуються, 14 знаходиться у водовідливному режимі, 39 – в процесі затоплення, 70 шахт перебувають на стадії ліквідації, і всього дві шахти зняті з обліку у зв'язку із закінченням ліквідаційних робіт⁸.

Особливістю шахт даного регіону є те, що багато з них поєднані гідрологічними зв'язками під землею, зокрема ті шахти, що знаходяться по різні боки лінії фронту априклад, шахта «Південна» (м. Торезьк) і шахта імені Гагаріна (м. Горлівка — непідконтрольна територія). Загальною ж характеристикою є той факт, що усі шахти регіону відносять-

ся до об'єктів критичної інфраструктури, а відтак, є потенційно небезпечними об'єктами (об'єктами підвищеної небезпеки, згідно із законодавчим визначенням)⁹. У зв'язку з військовим конфліктом показники діяльності шахт зазнали суттєвих змін. Слід зробити застереження, що ситуація з шахтами на непідконтрольній достеменно не відома, оскільки жодного доступу до самих об'єктів немає, а будь-яку інформацію доводиться отримувати з відкритих джерел відповідних «офіційних» органів або із тематичних груп користувачів соцмереж. Тому дані щодо об'єктів на непідконтрольній території, які містяться в цьому звіті, іноді можуть не співпадати із фактичними. В таблиці нижче наведено дані, що відображають динаміку ситуації з шахта-

Об'єкти гірничодобувної промисловості регіону¹⁰.

8 <https://r2p.org.ua/tehnichni-rekomendacziyi-zmenshennya-ryzykiv-shidna-ukrayina/>

9 Про об'єкти підвищеної небезпеки | від 18.01.2001 № 2245-III (rada.gov.ua)

10 <https://deis.menr.gov.ua/?fbclid=IwAR2Xc7zKqXe7vICiHcfHDbnkOpr4GbE9t4ZFidhE2R46PdyKkcdIRPvd9Q>

ми Донецької та Луганської областей у 2014-2019 роках (в дужках перша цифра стосується об'єктів підконтрольної зони, друга — так званих «ДНР» та «ЛНР»):

Об'єкти	Січень 2014 р.	Листопад 2017 р.	Листопад 2018 р.	Листопад 2019 р. (2020 р.)
Шахти, які експлуатуються	150	104 (29/75)	99 (24/75)	97 (22/75)
У водовідливному режимі	14	17 (1/16)	14 (2/12)	14 (2/12)
В процесі затоплення	36	36 (1/35)	39 (1/38)	39 (1/38)
На стадії ліквідації	100	70 (6/64)	70 (6/64)	70 (6/64)
Зняті з обліку у зв'язку із завершенням ліквідаційних робіт	0	0	5/0	2/0
Всього	227	(37/190)	(33/189)	(31/189)

Передумови виникнення та збільшення екологічних ризиків. Як відомо, активні бойові дії в ході військового конфлікту на Сході України проходили і досі тривають на територіях із тривалою та дуже інтенсивною вугледобувною діяльністю. На даний момент, з 97 діючих вугільних шахт понад 75 перебувають на території, що не контролюється урядом України¹¹. При цьому, на окупованих територіях опинилися місця найбільшого скупчення та інтенсивності видобутку вугілля: Донецьк, Макіївка, Горлівка, Єнакієве. За сукупністю різноманітних чинників (відсутність ефективного керівництва та модернізації, прогалини в законодавстві, корумпованість та політичні фактори тиску на регіон), територія донецького вугільного басейну завжди була зоною підвищеної екологічної небезпеки. Однак з початком бойових дій у квітні 2014 року, ризик неконтрольованого масованого забруднення довкілля в контексті вугледобувної специфіки регіону зріс в десятки разів. Варто зазначити, що ситуація, в якій через військовий конфлікт опинилися об'єкти гірничої промисловості на

Сході України, викликають найбільшу стурбованість у фахівців-екологів — перш за все, через масштаб загрози довкіллю, а також через комплексність проблеми, складність в прогнозуванні і подоланні її наслідків та потенційний транскордонний характер поширення.

Є два основних фактори — прямих наслідків війни на Донбасі, — що негативно впливають на стан шахт й супутніх підприємств та можуть завдати значної екологічної шкоди:

1. **Безпосередньо самі бойові дії.**
2. **Окупаційний режим на території зі значною концентрацією вугледобувних підприємств.**

Розглянемо ці пункти більш детально.

Щільність вугільних розробок на Донбасі спричинила те, що багато з шахт стали аренами бойових дій протягом не одного року військового конфлікту. Так, за 2014-2017 роки територія шахти «Бутівка», що знаходиться на межі підконтрольної ЗСУ Авдіївки та окупованого бойовиками так званої «ДНР»

¹¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2663741-vugilni-sahti-na-okupovanomu-donbasi-stanovit-serjoznu-tehnogennu-zagrozu-ekspert.html>

селища Спартак (передмістя м.Донецьк), сотні разів зазнавала прицільних ударів з мінометів та важкої артилерії. На даний момент територія шахти є вщент зруйнованою та такою, що не підлягає відновленню, експлуатацію шахти припинено¹². До зони бойового ураження потрапила також шахта імені Засядька, що знаходиться на непідконтрольній території в Київському районі м. Донецька. За повідомленнями ЗМІ так званої «ДНР», внаслідок масованого артилерійського обстрілу з боку ЗСУ шахту було знеструмлено, внаслідок чого довелося евакуювати робітників підприємства, а 200 гірників на кілька діб опинилися заблокованими під землею¹³. На лінії фронту опинилась також шахта «Південна» в місті Торецьк (колишній Дзержинськ). За словами свідка¹⁴, влітку 2014 року було кілька мінометних влучань на територію шахти, внаслідок яких осколкові поранення отримало двоє гірників. Пізніше того ж року від розриву міни загинув інший робітник шахти. Зараз роботу на шахті повністю зупинено, доступ до неї закрито через близькість до позицій ЗСУ. Обстрілів та пошкоджень приміщень та обладнання зазнала в тому ж 2014 році шахта «Торецька». Постійні обстріли призводили до зупинок у виробництві, евакуацій, а також частого знеструмлення, внаслідок чого десятки гірників на не раз годинами сиділи під землею у темряві без води та їжі. В цілому, внаслідок бойових дій та пов'язаних з ними небезпеки для життя робітників та ризик руйнувань самих шахт, з 2014 року в м. Торецьк закрилось 5 із 7 вугільних шахт ДП «Торецьквугілля». Що ж до Луганщини, то тут в зоні найбільшого ризику знаходиться шахта «Родіна», близ якої розташовано контрольний пункт, де несуть службу українські прикордонники та військовослужбовці ЗСУ.

Періодичні обстріли здійснюються з боку селища Золоте-5 представниками незаконних збройних формувань так званої «ЛНР»¹⁵. На даний момент через близькість бойових дій та їх наслідків (постійне знеструмлення) частково працюють лише 3 з 7 шахт вугледобувного підприємства ДП «Первомайськвугілля»

Окупаційний режим, встановлений проросійськими бойовиками на захоплених територіях, вкрай негативно вплинув на вугледобувну галузь в цілому. Біля 60% від загальної кількості шахт повністю закрито або знаходиться в режимі ліквідації. Захоплення та закриття шахт відбувалось свавільно і безконтрольно, часто демонтаж потужностей підприємств полягав у простому розпилюванні їх на металобрухт з подальшим вивезенням на територію Російської Федерації — як це сталося на шахті «Ніканор Нова» в Зоринську на Луганщині¹⁶ та на шахті ім. Абакумова, що в Донецьку¹⁷. Утримання шахт в робочому стані стало нерентабельним через високу собівартість вугілля та відсутність ринку збуту. Близькість бойових дій, що спричиняли знеструмлення, руйнування та унеможливлювали оперативний ремонт об'єктів, зробила діяльність більшості з шахт небезпечною, а іноді фізично неможливою. Внаслідок цього більшість шахт припинило свою роботу. Однак процес ліквідації усіх вугледобувних підприємств на непідконтрольній території здійснюється з технологічними порушеннями, без дотримання жодних вимог процесу реструктуризації шахт. Внаслідок цього фактично покинуті шахти неконтрольовано затоплюються підземними водами, стан підземних місць видобутку не моніториться, відтак виникає високий ризик просідань і навіть провалів ґрунтів, затоплення значних поверхневих площ, виходу металу на поверхню, що в свою чергу може ста-

12 https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD_%D1%88%D0%B0%D1%85%D1%82%D0%B8_%C2%AB%D0%91%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0%C2%BB

13 <https://www.radiosvoboda.org/a/28270176.html>

14 Свідок E001T.

15 <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Nezakonni-zbroyni-formuvannya-obstrilyvali-kontrolniy-post-SHahta-Rodina/>

16 https://news.liga.net/region_news/news/v-okkupirovannom-zorinske-oborudovanie-shahty-rejut-na-lom-i-vyvozyat-v-rf-pravozaschitniki

17 <https://vchasnoua.com/donbass/57834-video-metall-idet-na-skrepy-boeviki-razvorovyvayut-shakhtu-abakumova-v-donetske>

ти причиною вибухів, руйнувань та отруєння населення, та цілої низки інших загроз екологічного та соціально-економічного характеру. В цьому розрізі найбільшою проблемою залишається відсутність будь-якого доступу до об'єктів, що можуть становити потенційний ризик забруднення довкілля. Незважаючи на численні спроби та запити щодо допуску фахівців для моніторингу небезпечних об'єктів або хоча б отримання інформації про них, представники влади так званих «ДНР» та «ЛНР» завжди і повністю відмовлялися українській стороні у такій можливості.

6.1. Основні ризики та загрози екологічного характеру, пов'язані із закриттям шахт.

Стихійне закриття шахт, яке зараз відбувається в зоні військового конфлікту на Сході України і ним же спричинене, тягне низку ризиків для довкілля. Так стається, насамперед, через порушення порядку та технології безпечної ліквідації вуглевидобувних підприємств. Ці порушення, в свою чергу запускають такі процеси, як повне чи часткове затоплення шахт, припинення вентиляції, зміна тиску в шахтах, зміна тиску навколо шахтних виробок, прискорення процесів вивітрювання, неналежна утилізація породних відвалів, котрі, шкідливі для довкілля. Основними ризиками є:

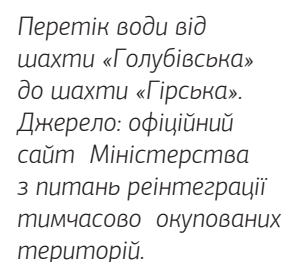
- ☑ Ризик затоплення або підтоплення земної поверхні;
- ☑ Ризик забруднення шахтними водами ґрунтових та поверхневих вод;
- ☑ Ризик просідання земної поверхні із руйнуванням будівель і об'єктів інфраструктури;
- ☑ Ризик виникнення техногенних

землетрусів;

- ☑ Ризик виходу та вибуху метану та інших газів з шахт;
- ☑ Ризик погіршення стану ґрунтів;
- ☑ Ризик стоку небезпечних речовин з породних відвалів до ґрунтових і поверхневих вод;
- ☑ Ризик потрапляння шахтних газів в атмосферу.

Ризик затоплення або підтоплення земної поверхні. Зважаючи на той факт, що усі шахти знаходяться на території вкрай густонаселеного регіону, значне підняття рівню води в шахтах може спричинити підтоплення великих ділянок земної поверхні, в тому числі, жилих будівель та сільськогосподарських угідь, які знаходяться над виробкою. В даному контексті вчергове гостро постає проблема неконтрольованого затоплення шахт на окупованій території. Як зазначалось вище, деякі шахти мають гідрологічні зв'язки між собою, а відтак, пов'язаними опинились шахти, що знаходяться по різні боки від лінії фронту. Такою, наприклад, є ситуація в м. Торецьк, де дві шахти — «Артема» і «Нова» — пов'язані між собою і приймають шахтні води з шахти «Південна», яка, в свою чергу, поєднана із шахтою ім. Гагаріна, що знаходиться на території окупованої Горлівки. При затопленні цієї шахти виникають умови для перетікання води на суміжні шахти, а звідти загрожують затопленням частині території м. Торецьк. На даний момент інформації про затоплення горизонту шахти імені Гагаріна немає, тому ступінь ризику визначити неможливо. Разом з цим, представниками військово-цивільної адміністрації м. Торецьк у весняно-осінній період 2020 року неодноразово фіксувались підтоплення житлових будівель в м. Торецьк, смт. Північне, районі «Саманний» та селищі Дачне¹⁸. Повертаючись до теми затоплення шахт окупованої частини

¹⁸ План дій для ВЦА м. Торецьк по запобіганню або мінімізації ризиків внаслідок закриття шахт. - Торецьк, 2020. - С.28.

та «Голубовська» працювали виключно у режимі водовідливу та стримували перетікання шахтних вод на діючі шахти Первомайської групи. Однак через постійні знеструмлення та обстріли відкачування води припинилось. Натомість вона накопичувалась у виробітках та просочувалась через тріщинуватості породи, поступово розчищаючи собі шлях. У травні 2018 року стався неконтрольований прорив шахтних вод із затоплених шахт «Родіна» і «Голубовська» в бік гідрологічно пов'язаної з ними шахти «Золоте». Внаслідок цього швидкість надходження води на шахті «Золоте» зросла до 2000 кубометрів на годину (межа припливу шахти «Золоте» - 280 м³/год). Для подолання цієї екстреної ситуації та уникнення надзвичайної ситуації у надкороткі строки було встановлено додаткові насоси на шахті та виділено понад 131 млн. гривень з резерв

19 Денна поверхня - поверхня землі, на якій та з якої проводяться вибухові роботи з використанням енергії вибуху, які пов'язані з видобуванням корисних копалин відкритим способом, у будівництві, при проведенні робіт з подрібнення бетонних і залізобетонних конструкцій, у разі обвалення будівель, споруд і комунікацій, у тому числі на свою основу, при руйнуванні ємностей гідропідняттям, при руйнуванні металоконструкцій, при зварюванні вибухом, при штампуванні вибухом, у разі подрібнення криги на водоймах, при корчунні пнів і звалюванні дерев, під час застосування вибухового плантажу, при підводних роботах, при роботах у глибих свердловинах тощо (джерело: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Наказ «Про затвердження Технічних правил ведення вибухових робіт на денній поверхні» від 18.07.2013 N 469). Є кілька поглядів на її глибину та безпеку досягнення рівня денної поверхні підземними водами. Академік Яковлев Є. О. стверджує, що критичний рівень підйому води дорівнює -250 метрам (євростандарт), і цього порогу вода йтиме у ґрунти, розмиваючи породу та забруднюючи ґрунтові води. В ДП «Донецькогеологія» дотримуються думки, що критичним порогом підняття підземних вод (а отже, глибини денної поверхні) є відмітка в -160 м.

Схема затоплення шахт ДП «Первомайськвугілля». Джерело: офіційний сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.

ного фонду державного бюджету для ліквідації наслідків форс-мажору.

Однак вжиті заходи не вирішили ситуацію повністю, і на даний момент зберігається тенденція до збільшення обсягу води, що надходить. Це потребуватиме встановлення додаткових потужностей на підприємстві та організації процесу очищення та зберігання у відстійниках віддроблених шахтних вод²⁰.

ІНАКШЕ, ЗА ОЦІНКАМИ ДЕЯКИХ СПЕЦІАЛІСТІВ, ЗУПИНКА ВІДКАЧКИ ВОДИ НА ШАХТАХ «ПЕРВОМАЙСЬКА» І «ГОЛУБОВСЬКА» ПРИЗВЕДЕ ДО ВИХОДУ ШАХТНИХ ВОД НА ЗЕМНУ ПОВЕРХНЮ І ПІДТОПЛЕННЯ ЗАБУДОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ З НАСЕЛЕННЯМ 80 000 ОСІБ (МІСТ КІРОВСЬК, ПЕРВОМАЙСЬК, ЗОЛОТЕ, ГІРСЬКЕ, СМТ. КАРБОНІТ), СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ПРИРОДНИХ УГІДЬ (ЛАНИ, ЛУГИ, ЛІСИ)²¹.

Завдяки встановленню насосів вдалося тимчасово зупинити затоплення шахт Первомайської групи. Наразі відкачування води з шахти «Золоте» проводиться з горизонту 687

на позначці -534 м, але критичною відміткою для перетікання води на шахту «Карбоніт» є позначка -520 м, тобто в запасі у шахти «Золоте» всього 14 метрів для стримування потенційної надзвичайної ситуації²².

Ризик забруднення шахтними водами ґрунтових та поверхневих вод. Шахтні води мають надзвичайно різноманітний хімічний склад, є непридатними для пиття, а також для використання їх в технічних, а тим більше побутових, цілях без попередньої обробки. Проходячи гірничі виробки, вода піддається різного роду забрудненням та характеризується підвищеною мінералізацією, зокрема наявністю сульфатів та хлоридів, а також високим рівнем заліза та інших важких металів. Документатори Truth Hounds відібрали пробу скидних вод шахти «Центральна» (м. Торецьк) та передали її до лабораторії Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів. Результати аналізів складу води можна побачити у таблиці нижче:

20 Свідок E0022

21 https://www.osce.org/files/f/documents/6/3/362581_0.pdf?fbclid=IwAR3KIIZhLryLFuuV07Hef7t9W5SfmzXDLhHy96ek8p9NA7vorVSBFJm8zl

22 Зведений аналіз впливу вугільних підприємств ДП «Первомайськвугілля» на навколишнє природне середовище. - Київ, 2020. - С. 8.

Найменування показників	Водопровідна питна вода (нормативи) ²³	Зворотна (стічна) шахтна вода, м. Торецьк
Хлориди, мг/дм ³	≤ 250	434,9
Сульфати, мг/дм ³	≤ 250	851,5
Залізо, мг/дм ³	≤ 1,0	0,214
Марганець, мг/дм ³	≤ 0,05	0,025
Мідь, мг/дм ³	≤ 1,0	0,0003
Хром, мг/дм ³	≤ 0,05	0,0007
Цинк, мг/дм ³	≤ 1,0	0,003

Як бачимо, якщо кількість металів знаходиться в межах норми з невеликим перебільшенням, то по вмісту хлоридів та сульфатів стає очевидним, що цю воду не можна скидати у водойми чи відкриті місцевості без попереднього очищення. Ситуацію на різних ділянках гірничих підприємств ускладнює той факт, що після проходження крізь шахтні канали підземні води збирають не тільки продукти вугільних виробок, на яких спеціалізується те чи інше підприємство. Оскільки розміри депресійних лійок²⁴ затоплених шахт досить великі, до свердловин вугільної виробки потрапляють зливові і талі води, каналізаційні води з пошкоджених колекторів,

відбуваються вимивання відходів з місць їх зберігання та дренажні скиди води. Отже, очищення шахтних вод та дотримання норм їх відведення є пріоритетними у вуглевидобуванні в контексті збереження довкілля. За рік тільки з двох діючих шахт ДП «Торецьквугілля» відкачується близько 4 млн. кубометрів шахтних вод. Незважаючи на відносно належні умови водовідведення на даних шахтах, аналіз питних джерел на прилеглих територіях засвідчив, що лише у 2-х з 11-ти ця вода відповідає встановленим нормам. В інших пробах значно перевищено показник сухого залишку, що вказує на підвищену мінералізацію питної води²⁵. Дану ситуацію ми

Talia Svetlaya отповіла Євгенію

Євгеній, нікто там давно не качает. Вы давно уехали?

вчора в 21:46 [Відповісти](#)

Євгеній Міхеєнко відповів Talia

Talia, откуда сброс воды ? В таком большом количестве и с огромным содержанием железа

вчора в 21:47 [Відповісти](#)

Talia Svetlaya отповіла Євгенію

Євгеній, сама поднимается, нет там откачки, шахта закрыта полностью. Откачка была на Булавинке, но сейчас и там не качают. Должны были строить на Профинтерне. Но, деньги растащили и дела не будет скорее всего.

вчора в 21:56 [Відповісти](#)

Скріншот зі сторінки групи в соцмережі «Вконтакте».

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text>

²⁴ Тут: характер зміни ґрунту навколо свердловини при усталеному притоку підземних вод до неї, що має форму лійки

²⁵ План дій для ВЦА м. Торецьк по запобіганню або мінімізації ризиків внаслідок закриття шахт. - Торецьк, 2020. - С.25.

*Ставок біля селища Стандартне після скиду підземних вод з шахти Булавинка, травень 2020.
Фото з відкритих джерел.*

можемо екстраполювати на окуповані території, водночас збільшивши масштаб завданої шкоди, оскільки по ту лінію фронту експлуатуються, перебувають у водовідливному або затопленому стані втричі більше шахт, ніж на підконтрольній території. Про повну катастрофу в ситуації зі скидом шахтних вод можна судити зі стану водойм селища Стандартне, що біля м. Єнакієве. Жителі Єнакієве стверджують, що причиною появи подібної проблеми став непрацюючий водовідлив на знищених і затоплених шахтах, в тому числі, шахти Булавинка²⁶. Отруєна вода з цієї шахти потрапляє в річку Кривий Торець, а звідти в свою чергу - до Сіверського Донця.

Через свавільне затоплення шахт на не-підконтрольній території Луганщини в районі селища Золоте відбувається масоване за-

бруднення шахтними водами річки Комишуваха. Як зазначалось вище, через гідрологічні канали вода у великих обсягах прибуває з шахт «Голубовська» та «Родіна» на шахту «Золоте», що на підконтрольній території. Очисні потужності останньої не справляються з обсягами води, що надходить. Тому відбувається їх прямиий скид до місцевої річки²⁷. На квітень 2021 року річка Комишуваха виглядає, як зображено на фото нижче.

Щоб з'ясувати рівень забруднення даної річки, документатори Truth Hunds взяли пробу води з неї та передали до лабораторії Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів (м. Слов'янськ). Результати аналізу води показали, що її фізико-хімічний склад значно перевищує гранично допустимі для такого середовища показники.

²⁶ <https://v-variant.com.ua/article/kolohycheskaia-katastrofa-v-enakievo-shakhtn-e-vod-otravliaut-reky-y-stavky/>

²⁷ Свідок E002Z.

Річка «Комишуваха», смт. Золоте, Луганська область. Фото Truth Hounds 7 квітня 2021 року

Найменування показників	Водопровідна питна вода (нормативи) ²⁸	Річка Комишуваха
Хлориди, мг/дм ³	<= 250	269,8
Сульфати, мг/дм ³	<= 250	1985,1
Залізо, мг/дм ³	<= 1,0	0,148
Марганець, мг/дм ³	<= 0,05	0,347
Нікель, мг/дм ³	<= 0,02	0,012
Цинк, мг/дм ³	<= 1,0	0,006

Важливо пам'ятати, що гідрографічною особливістю регіону є те, що фактично всі неочищені шахтні води, потрапляючи на відкриті місцевості, в балки, водойми та річки басейну Сіверського Донця, потім впадають безпосередньо в сам Сіверський Донець — головну річкову артерію регіону. Далі забруднені води через південь Белгородської та Ростовської

областей Російської Федерації потрапляють в річку Дон, а звідти — до Азовського моря. Тобто, забруднення має транскордонний характер.

Ризик просідання земної поверхні із руйнуванням будівель і об'єктів інфраструктури. Через інтенсивне та тривале вуглевидобування майже вся земна поверхня

Провал ґрунту в м. Макіївка, фото з відкритих джерел

Стоп-кадр з сюжету телекомпанії «Оплот ТВ» так званої «ДНР» від 29.05.2020 року ²⁹

Донецької та Луганської областей має під собою відпрацьований простір. Зокрема, в такому стані перебувають підземні ґрунтови масиви Донецької, Макіївської та Єнакієвської промислових агломерацій. На додачу, затоплення шахт вкрай негативно впливає на щільність ґрунтів, спричиняючи їх просідання, зсуви і навіть провали денної поверхні. До згаданих деформацій може також призвести неправильне погашення відпрацьованих виробок та масовий несанкційований видобуток вугілля на невеликій глибині (так звані «копанки»). Поступове або ж раптове просідання денної поверхні може викликати значні руйнування жилих будівель, об'єктів промислової та соціальної інфраструктури, автомобільних та залізничних доріг, мостів, підземних комунікацій, елементів системи газо- та водопостачання, каналізаційних систем.

Згідно із деякими оцінками, просідання загрожує поверхні загальною площею 12 000 га³⁰.

У 2016 році Державною службою геології та надр України було проведено дослідження, яке показало, що площа підробленої території у Донецькій та Луганській областях є найбільшою в Україні та становить майже 4500 кв.км. При цьому в зоні підробки знаходиться 23 міст в Донецькій області (щодо Луганської області дані відсутні), що майже в чотири рази перевищує середній показник в інших аналогічних регіонах України³¹. Моніторинг динаміки просідання денної поверхні можна здійснювати завдяки супутниковим знімкам та геодезичному аналізу ґрунтів, зокрема — що важливо! - на тимчасово окупованих територіях. Щоправда, цей проєкт все ще не реалізовано на повну через брак коштів. Однак деякі показники все ж вдалося отримати. Так за інформацією, поширену у 2018 році Мі-

ністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, зафіксовано такі просідання ґрунту у деяких містах Донецької області: неподалік від шахт у Київському районі (Донецьк) – 53 см; у Калінінському районі (Донецьк) – 69 см; у Петровському районі (Донецьк) – до 92 см; поблизу шахти «Щегловська» (Макіївка) – 52 см; у Гірницькому районі (Макіївка) – 63 см. За словами тогочасного міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, Вадима Черниша, така ситуація означає, що поверхня міст фактично провалюється.

У МІНІСТЕРСТВІ ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЧЕРЕЗ ПРОСІДАННЯ ЗЕМЛІ ПІД ЗАГРОЗОЮ ПЕРЕБУВАЮТЬ 25 ТИСЯЧ МИРНИХ ЖИТЕЛІВ-³².

Про окремі ж випадки просідання ґрунтів на окупованих територіях можна дізнатись із відкритих джерел (як на фото знизу).

В населених пунктах, що знаходяться на підконтрольній частині Донецької та Луганської областей, гідрогеологічні обстеження проводяться безпосередньо на місцях. Під час таких обстежень визначались зрушення земної поверхні, в першу чергу беручи до уваги стан наземних будівель. Дані, отримані в ході обстеження селища Південного, що знаходиться біля однойменної шахти, засвідчили численні тріщини в стінах та фундаментах жилих будинків, перекося дверних та віконних отворів³³. Однак слід зауважити, що з початку конфлікту ці обстеження не є системними та відбуваються не стільки з ініціативи місцевої влади, скільки завдяки міжнародній підтримці в рамках спорадичних проєктів.

Ризик виникнення техногенних землетрусів. Якщо з шахтних свердловин не відкачувати воду та залишати їх на «мокрій

30 <https://rubryka.com/ru/article/donbas-ekologiya/?fbclid=IwAR03EfxDzVfFmj96lvtznzUPWy2a2t1S8NFjK3kLROXmG-9KsSXFbu68GNqA>

31 <https://www.geo.gov.ua/ekzogenni-geologichni-procesi/>

32 <https://uain.press/articles/ekologichna-sytuatsiya-na-donbasi-838351>

33 План дій для ВЦА м. Торецьк по запобіганню або мінімізації ризиків внаслідок закриття шахт. - Торецьк, 2020. - С.28.

Тріщина на фасаді будинку в селищі Південне, Донецька область. Джерело фото — за посиланням ³⁴

консервації», то ґрунтові породи, що затоплюються, втрачають щільність і осідають. Ці явища можуть зумовити різке виштовхування води. Такі гідравлічні удари можуть супроводжуватись локальними, так званими «техногенними» землетрусами. Інтенсивність таких підземних поштовхів може сягати 4-5 балів за шкалою Ріхтера. Згадка про це явище є в описі екзогенних геологічних процесів, підготовленому Державною службою геології та надр України³⁵. Про небезпеку виникнення технологічних землетрусів попереджав академік, доктор технологічних наук, Євгеній Олександрович Яковлєв. Науковець зазначив, що увесь Донбас знаходиться на порозі кризи через підняття ґрунтових вод, яке може призвести і до сейсмічної активності, та навів її приклади: «У лютому 2018 року в «сірій зоні», в селі Чигарі біля Торецька, на 5 метрів провалилася земля, обвали земель-

них порід пошкодили водопровід. У самому Торецьку також в 2018 році повідомляли про масивний розлив грязьовий маси – тоді потоками пошкодило оборонні укріплення української армії»³⁶.

Що стосується тимчасово окупованих територій, то цей феномен вповні змогли відчувати жителі Макіївки та сусідніх сіл. Так, починаючи з 2018 року в соцмережах почали періодично з'являтися повідомлення від місцевих жителів про сильні підземні поштовхи невідомого походження. Ці струси спричиняли пошкодження житлових будинків, появу тріщин на землі та асфальті. Востаннє поштовхи відчували жителі селища Об'єднане, що біля Макіївки, 21 березня 2021 року.

Слід зазначити, що на території Макіївської агломерації знаходиться 9 шахт, 6 з яких виведено з експлуатації в режим водовідливу або «мокрої консервації». Місцеві

34 План дій для ВЦА м. Торецьк по запобіганню або мінімізації ризиків внаслідок закриття шахт. - Торецьк, 2020. - С.28.

35 <https://www.geo.gov.ua/ekzogenni-geologichni-procesi/>

36 <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7161>

Наслідки землетрусу в м. Макіївка, фото з відкритих джерел.

жителі пояснюють підземні поштовхи зупинкою роботи шахт та нарікають на відсутність реакції місцевої влади та свідоме замовчування ситуації, в тому числі у ЗМІ³⁷.

На ситуацію в 2019 році відреагував голова так званої «ДНР», провівши кілька нарад з головами профільних «міністерств» та служб. Було навіть утворено спеціальну комісію для дослідження походження підземних аномалій, а також призупинено роботу шахти «Калинівська-Східна», з виробкою якої пов'язували нез'ясовані поштовхи³⁸. Однак висновків та результатів роботи комісії оприлюднено не було, а поштовхи та спричинені ними руйнування періодично трапляються і досі.

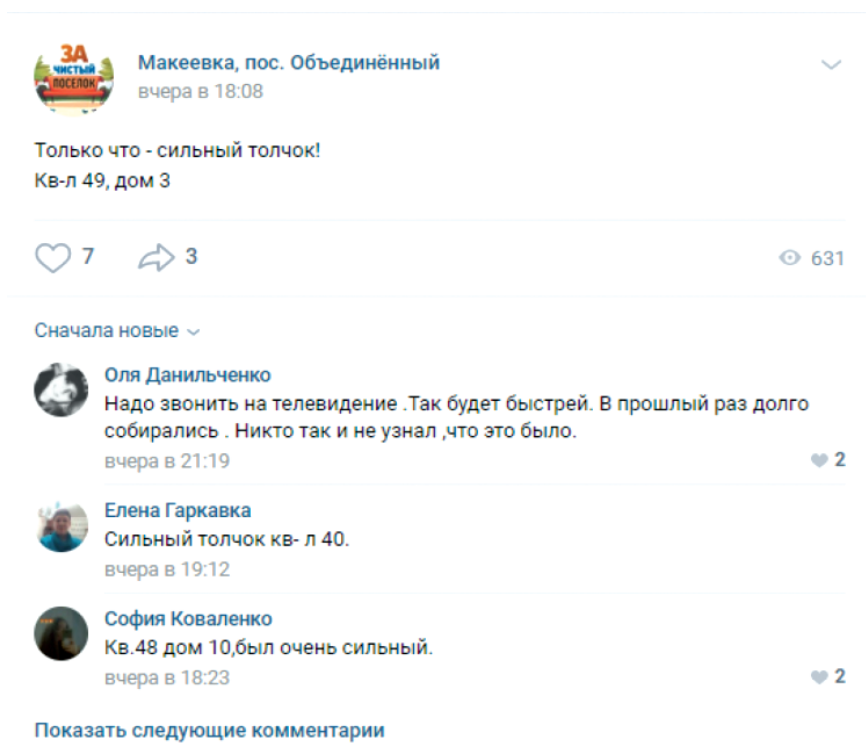
Ризик виходу та вибуху метану та інших газів з шахт. Ще одним наслідком

затоплення шахт може стати неконтрольований вихід на поверхню шахтових газів, наприклад, метану (вибухонебезпечний), окису вуглецю (високотоксичний), радону (радіоактивний). Радон, зокрема, становить небезпеку для підземних водозаборів³⁹. Найбільшою ж небезпекою для жителів регіону є метан, оскільки через відсутність запаху та кольору його складно виявити, а висока здатність до загоряння може спровокувати вибухи та пожежі в місцях скупчення (підвалах, підземних укриттях та колодязях). На гірничодобувних підприємствах за умов їх звичайної діяльності існують бригади газотехнічної інспекції, які перевіряють рівень газу в житлових будинках, що знаходяться в «зоні впливу» шахт. Однак із припиненням роботи шахти такі перевірки не здійсню-

37 <https://v-variant.com.ua/article/zhytely-makeevky-zhaluiutsia-na-zahadochn-e-zemletriasenyia-ot-podzemn-kh-tolchkov-rushatsia-doma/>

38 https://vk.com/wall-32205256?q=%D1%88%D0%B0%D1%85%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%80%D1%8B%D1%82%D0%B0&w=wall-32205256_1348634

39 <https://v-variant.com.ua/article/zhytely-makeevky-zhaluiutsia-na-zahadochn-e-zemletriasenyia-ot-podzemn-kh-tolchkov-rushatsia-doma/>

Скріншот зі сторінки групи в соцмережі «Вконтакте».

ються, що підвищує ризик вибухів та пожеж у будівлях⁴⁰. Накопичення метану в шахтних териконах зумовлює небезпеку вибухів, ризик спровокувати які зростає при веденні бойових дій. Зважаючи на високий вміст небезпечних та отруйних речовин у відвалах порід, такі вибухи можуть завдавати подвійну шкоду довкіллю, зокрема ґрунтам і повітрю.

Один із зафіксованих випадків виходу газу на поверхню датується 4 листопада 2020 року. Повідомляється, що в окупованій Горлівці на території одного з селищ просів ґрунт і горить земля. Місцеві жителі вважають, що горіння відбувається за рахунок газу, який виходить з кинутих і затоплених шахт. За словами місцевих жителів, це не перший випадок, коли газ виходить на поверхню. Також очевидці скаржаться на сильний головний біль після перебування поруч з місцем виходу газу. Представники МНС так званої «ДНР» зарадити чи пояснити ситуацію не в змозі⁴¹.

Ризик стоку небезпечних речовин з породних відвалів до ґрунтових і поверхневих вод. Оскільки породні відвали (терико-

ни) є невід’ємним атрибутом діяльності шахт, то в разі припинення її роботи, породні відвали мають бути погашені та рекультивовані. Оскільки у відвалах залишається велика кількість горючих матеріалів, терикон може тліти десятки років. Науково-дослідний інститут гірничих справ та пожежної безпеки повідомляє, що вугільні відвали лише по Донецькій області виділяють 120 кілотон на рік забруднюючих речовин, які містять монооксид та оксид вуглецю, оксид сірки та інші токсичні речовини⁴². Правильна рекультивація, з одного боку, убезпечить появу вибухів, пожеж, а отже, викиду в атмосферу продуктів горіння, а з іншого — запобігне процесам вилугування токсичних речовин з відвалів і проникнення їх в ґрунти і воду.

Ризик забруднення ґрунтів. Потрапляння шахтних вод в ґрунти внаслідок підтоплення або безпосереднього скиду їх в рельєф впливає на хімічний склад ґрунтів, підвищує їх засоленість, сприяє їх деградації та заболочуваності поверхні.

Ризик радіоактивного та хімічного забруднення на Донбасі, пов’язані із

⁴⁰ Свідок Е003Т.

⁴¹ <https://dn.depo.ua/rus/donetsk/v-gorlivtsi-skarzhatsya-shcho-gaz-iz-zatoplenikh-shakht-vikhodit-na-poverkhnyu-i-gorit-20201111243292/amp>

⁴² План дій для ВЦА м. Торецьк по запобіганню або мінімізації ризиків внаслідок закриття шахт. - Торецьк, 2020. - С.29

Місце виходу газу з-під землі, хутір Нижній, Горлівка, 4 листопада 2020 року. Фото з відкритих джерел.

затопленням шахт.

Раїдоактивне забруднення. Жодне інше питання в контексті ризиків та загроз для довкілля в зоні конфлікту на Сході України не зазнало такого резонансу, як висока ймовірність радіоактивного забруднення. Йдеться про шахту «Юний комунар» («Юнком»), що знаходиться під м. Єнакієве на непідконтрольній території. У свердловині шахти на глибині 937 м. знаходиться так званий «об'єкт Кліваж» — капсула, що утворилась внаслідок керованого підземного атомного вибуху, який відбувся в шахті у 1979 році. Під час вибуху сформувалась капсула з оплавленими до скла стінками, в якій накопичилась вода з радіоактивними стронцієм, цезієм та іншими елементами. Вибух був експериментальним, шахта «Юнком» була однією з найбільш загазованою в колишньому СРСР - тож на думку вчених-фізиків, завдяки вибуху напруження у гірському масиві мало знизитись, а загальна безпека виробки — підвищитись.

За офіційними даними, рівень радіоактив-

ності у гірничих виробках і шахтних водах за період спостережень 1979-2000 років перебував на фоновому рівні. Однак в епіцентрі вибуху рівень радіації є надзвичайно високим - 60 кюрі (за рахунок дуже радіоактивних плутонію-239 і америцію-241)⁴³. Виробка в шахті тривала аж до 2002 року, після чого її було закрито в режимі сухої консервації з постійним водовідводом. Однак у квітні 2018 року владою так званої «ДНР» було прийнято рішення припинити відкачування води з шахти. Таким чином, виник ризик руйнування скляної капсули та потрапляння високонебезпечних радіоактивних елементів в горизонти поверхневих вод. Швидкість затоплення шахти є досить високою: всього за два місяці після зупинки відкачування води рівень шахтних вод у стовбурі шахти зріс на 157 м.⁴⁴ Зважаючи на це, уже в найближчому майбутньому регіон може перетворитись на зону екологічної катастрофи. Як повідомляє Громадська спілка «Міжнародне співтовариство з прав людини» (International Human Rights Community) ста-

43 https://www.ukrrudprom.ua/digest/Atomniy_vzriv_bez_sroka_davnosti.html

44 https://mru-journal.com.ua/index.php/mru/article/view/13/13?fbclid=IwAR2qKsdY9kciF9XZfuj_Orss3Ep5Cuu9eHevenf3AMzeDHK_Ow-p2FuLqA9o

Відвали шахти «Центральна» (м. Торецьк) з озерами сірки біля підніжжя. Фото Truth Hounds 9 квітня 2021 р.

ном на 1 березня 2020 року є підтверджені дані про повне затоплення об'єкта «Кліваж». Сумарна концентрація радіонуклідів в водоносних горизонтах прилеглої території, при заборі на відстані 5 км від об'єкту склав 20-34*103 Бк/кг. Це означає що низькорадіоактивна вода вже надходить в горизонти питної води.⁴⁵

Як і раніше, ситуація значно ускладнюється тим, що на даний момент відсутня будь-яка інформація щодо підвищення радіаційного фону в районі місцезнаходження шахти або у річках Булавін, Кринка та Міус, що протікають поруч. Єдиним джерелом інформації є представники так званої «ДНР», які заперечують будь-які зміни в радіаційному фоні і ризики, пов'язані із затопленням об'єкту «Кліваж». Усі спроби української сторони отримати безпосередній доступ до об'єкту для збору даних на місці хоча б для представників МАГАТЕ (Міжнародного агентства з атомної енергії) з метою незалежної оцінки ситуації нашою стороною наразі відмову.

Незважаючи на той факт, що в разі потрапляння радіації у згадані ріки, а потім в Сіверський Донець, радіоактивне ураження пошириться не лише українськими землями, а і у південній частині Ростовської області (РФ)⁴⁶, офіційні особи від так званої «ДНР» продовжують блокувати будь-яке зовнішнє втручання в ситуацію.

Позитивним моментом є те, що Україна намагається використати різні важелі впливу на ситуацію. Так, за фактом затоплення шахти «Юнком» прокуратура Донецької області внесла відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками злочину, передбаченого ст. 441 (екоцид) КК України. В публікації на сайті від 23 травня 2018 року зазначено, зокрема, таке: «Установлено, що в квітні поточного року представники так званої «ДНР» прийняли рішення та анонсували припинення відкачування води з єнаківської шахти «Юнком», яка розташована на тимчасово окупованій території в селищі Бунге (колишній Юнокомунарськ)». Зі слів пред-

45 <https://www.facebook.com/IHRCSMM/posts/3063102823807179>

46 <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/10/23/7270981/>

ставників прес-служби прокуратури, «окупаційна влада «ДНР», керована російським агресором, розуміє що такі дії можуть спричинити екологічну катастрофу, яка полягатиме у радіоактивному, хімічному забрудненні ґрунтових та поверхневих вод місцевості і, як наслідок, забрудненні екосистеми Азовського моря»⁴⁷.

Хімічне забруднення. Шахта №2-біс знаходиться в окупованій Горлівці та раніше входила до складу Микитівського ртутного комбінату і використовувалась, як відстійник для виробництва. Після зупинки комбінату шахту було закрито на суху консервацію. Глибина шахти становить близько 450 метрів, прямо над нею пролягає русло каналу «Сіверський Донець-Донбас». Це створює додаткову небезпеку, адже у випадку аварії в шахті ртуть може потрапити не лише в навколишнє середовище, а й у питну воду, що призведе до екологічної та гуманітарної катастрофи всьо-

го регіону. Ще в 2018 році з'явилась інформація про підтоплення ртутної шахти. Це може призвести до так званого «схлопування» виробок, виштовхування води разом із ртуттю і руйнування бетонного русла водогону⁴⁸. Як і в інших випадках, інформація про рівень затоплення шахти на даний момент, на жаль, відсутня. Занепокоєння викликає також можливість використання території закинутих підприємств для зберігання шкідливих відходів з Російської Федерації (див. скріншот з допису Дмитра Тимчука нижче)⁴⁹.

Шахта «Олександр-Захід» також знаходиться на території окупованої Горлівки. В різний час у свердловину потрапляли високотоксичні відходи з промислового майданчика (відстійника) Горлівського хімзаводу (Стирол). Серед них були аміак, мононітрохлорбензол (який ще називають «кров'яною отрутою» за здатність уражати кровотворні органи людини) та інші речовини, що, вступаючи в реакцію з шахтним радоном, часто ста-

47 https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=229867

48 <https://www.delfi.lt/ru/news/live/kakoj-ekokoktejl-vojna-v-donbasse-prigotovila-ego-zhitelyam-i-sosedyam-v-rostovskoj-oblasti-rossii.d?id=82892585>

49 <https://www.facebook.com/dmitry.tymchuk/posts/1786378171490830>

Панорамний знімок шахти «Юнком», фото з відкритих джерел.

Dmitry Tymchuk
7 листопада 2018 р. ·

...

Относительно «ртутной бомбы» и захоронения россиянами радиационных отходов в «ДНР»

Так, в апреле 2017 года жители г. Горловка, проживающие в поселке Бессарабка, стали свидетелями пребывания на территории «Никитовского ртутного комбината» «военных в химической защите с характерными знаками радиационной опасности».

В частности, по данным группы ИС, 24.04.2017 года к территории заброшенного «Никитовского ртутного комбината», со стороны поселка Ртутный, подъехали несколько КамАЗов с номерами:

- ДК 42-03,
- ДК 41-10,
- ДК 43-08,

после чего два десятка российских военнослужащих в форме химической защиты с указанными знаками радиационной опасности разгрузили бочки. Затем, используя массивные тележки, перевезли их на территорию заброшенного ртутного комбината.

По нашим данным, таким образом военнослужащие ВС РФ производили складирование и захоронение радиационных отходов, вывезенных с территории России.

По состоянию на начало ноября 2018 года так называемыми «властями ДНР» остановлено откачивание воды из горных выработок шахты «2-бис» и «Новая». Чуть ранее, в октябре с.г. были уволены все работники, обслуживавшие и эксплуатировавшие насосные установки. Данные действия «власти республики» комментировать не намерены, но вероятнее всего, причиной затопления выработок является банальное отсутствие финансирования.

Эксперты «ИС» акцентируют внимание на том, что затопление выработок шахты «2-бис» и «Новая» угрожает серьезными проблемами всему региону: кроме вопроса захоронения радиационных отходов из РФ, речь идет и о дальнейшем резком повышении содержания ртути в земле и воде.

Игнорирование оккупационными властями экологических проблем на временно оккупированных территориях Донбасса может свидетельствовать только об одном, - Москву не интересуют судьба людей, которых она цинично использовала в угоду своим имперским амбициям.

Скріншот
з допису
Дмитра Тимчука
в соцмережі
Facebook

вали причиною серйозних аварій і смертей гірників. Як коментують ситуацію з шахтою в Науково-дослідному і проектно-конструкторському інституті гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи (РАНІМІ), сучасні виміри забруднення поверхні показали, що ареал поширення забруднення виявився дуже невеликим - все пішло на 450 метрів вниз⁵⁰. Однак причин для заспокоєння мало: оскільки в шахті відсутній водовідлив, вона, як і усі інші, поступово заповнюється водою, виносячи увесь свій токсичний вміст в горизонти поверхневих вод і ґрунтів.

Висновки:

Військовий конфлікт та пов'язані з ним бойові дії та режим окупації є вирішальним чинником негативного впливу на стан вугільних шахт на сході України. Перш за все, це пов'язано із незапланованою зупинкою роботи багатьох видобувних

підприємств, внаслідок чого на закинутих шахтах відсутній контроль за рівнем води, показниками просідання ґрунту, контролю рівню газу на територіях, що прилягають до шахт та іншими небезпечними для довкілля процесами. Ситуація ускладнюється відсутністю доступу до деяких об'єктів через розташування біля них позицій ЗСУ або перебування цих об'єктів на окупованій території. Відсутність достатнього об'єму інформації про непідконтрольні уряду шахти унеможливорює будь-який вплив на потенційно загрозливі для довкілля процеси. Усе це в комплекс створює цілу низку ризиків виникнення надзвичайної ситуації транскордонного характеру для довкілля регіону (і не лише України), деякі з яких потребують негайного втручання задля уникнення повномасштабної екологічної катастрофи.

Зразок реструктуризації шахти: «Було 2013 - стало 2021» — шахта «Артема» (м. Торецьк)

50 <https://www.delfi.lt/ru/news/live/kakoj-ekokoktejl-vojna-v-donbasse-prigotovila-ego-zhitelyam-i-sosedyam-v-rostovskoj-oblasti-ros>

Зразок реструктуризації шахти: «Було 2013 - стало 2021» — шахта «Артема» (м. Торецьк)

7 | Вплив військового конфлікту на системи водопостачання, водовідведення, електропостачання та пов'язані з цим ризики для довкілля.

Протягом усього часу ведення бойових дій такі інфраструктура водо-, газо- та електропостачання зазнавала постійної шкоди через їх густу мережу і близьке розташування до лінії розмежування. Іноді такі об'єкти стають мішенню для обстрілів, оскільки використовуються військовими для облаштування вогневих точок або для розміщення військових одиниць. Пряме влучання і, як наслідок, пошкодження або руйнування таких об'єктів несуть такі екологічні загрози:

- ☑ викид рідкого хлору та забруднення ним повітря;
- ☑ скидання каналізаційних та неочищених промислових вод у водойми та річки;
- ☑ припинення роботи підприємств металургії, вуглевидобувної та хімічної промисловості через знеструмлення.

Ситуацію погіршує відсутність єдиних і систематизованих процедур та політик державного захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Вода:

Як і в багатьох аналогічних випадках, об'єкти водної інфраструктури на території Донецької та Луганської області розташовані, як на контрольованій так і на тимчасово

окупованій території, а деякі з них — у так звані, сірій зоні. Це унеможлиблює моніторинг їх стану для вжиття заходів щодо попередження виникнення аварійно небезпечних ситуацій, а при настанні таких ситуацій не дає змоги оперативно локалізувати та ліквідувати їх. Ведення активних бойових дій значно підвищує ймовірність аварій. Особливу небезпеку становить рідкий хлор, який використовується для очищення води. Він зберігається під тиском у ємностях на таких фільтрувальних станціях, як «Донецька», «Верхньокальміуська», «Старокримська № 1, 2», «Горлівська № 1, 2», а також на КП «Компанія «Вода Донбасу» та «Західній фільтрувальній станції» КП «Попаснянський районний водоканал». Фахівці попереджають, що через пошкодження ємностей під тиском, в яких зберігається рідкий хлор, можливий його неконтрольований викид в атмосферу, що призведе до забруднення навколишнього природного середовища та отруєння людей. Слід відмітити, що один кілограм рідкого хлору при взаємодії з киснем перетворюється в 315 літрів газоподібного хлору, який швидко розноситься вітром.

Враховуючи особливості кожної із фільтрувальних станцій (на одній лише Донецькій фільтрувальній станції зберігається близько 250 тон хлору)⁵¹, у разі викиду рідкого хлору

51 <https://www.osce.org/files/f/documents/1/2/405497.pdf>

Наслідки обстрілу насосної станції «Гірська» в лютому 2017. Фото Truth Hounds, лютий 2021 року.

**В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ ПЛОЩА ЗОНИ
МОЖЛИВОГО ХІМІЧНОГО ЗАРАЖЕННЯ
СКЛАДАТИМЕ ВІД 2 кв. км ДО 30 кв.
км. ПРИ ЦЬОМУ КІЛЬКІСТЬ ЛЮДЕЙ, ЯКІ
ПОТРАПЛЯЮТЬ В ПРОГНОЗОВАНУ ЗОНУ
ХІМІЧНОГО ЗАРАЖЕННЯ ПРИ АВАРІЇ В
МІСЦЯХ ЗБЕРІГАННЯ ХЛОРУ В ЗАЛЕЖНОСТІ
ВІД НАПРЯМКУ ВІТРУ МОЖЕ СКЛАДАТИ ВІД
0,3 тис. ОСІБ ДО 90 тис ОСІБ⁵².**

Окрім цього, внаслідок витоку хлору і порушення процесу очищення, без питної води залишаться 3 млн людей, що призведе до значного ускладнення гуманітарної та санітарно-епідеміологічної ситуації в регіоні та створить передумови до погіршення соціально-економічного стану регіону⁵³.

Про високу вразливість систем водопостачання і водовідведення у прифронтовій зоні свідчить той факт, що в період з липня 2014 року по кінець грудня 2016 року за даними моніторингових гуманітарних організацій (джерела даних — ЮНІСЕФ, Кластер WASH, INSO, Красноармійське ВРУ) було зафіксовано 188 подій, пов'язаних з військовими діями, що мали негативні наслідки для функціонування КП «Компанія «Вода Донбасу», в тому

числі, пов'язаних зі шкодою довкіллю. Так, внаслідок обстрілів з боку так званої «ДНР» у лютому 2017 року об'єкти фільтрувальної станції зазнали значних пошкоджень, в тому числі відбулось пошкодження резервуару з хлором⁵⁴. 5 листопада 2017 року Верхньокальміуська фільтрувальна станція, яка забезпечує питною водою 800 тис. осіб і де зберігається 100 тонн газоподібного хлору, також була пошкоджена через влучання численних снарядів. Як відзначили експерти, можливий викид токсичних газів і руйнування об'єктів водопостачання мали б катастрофічні наслідки для населених районів у Донецьку, Макіївці та Авдіївці⁵⁵. Документатори Truth Hounds встановили факт неодноразових та, виходячи з обставин інцидентів, прицільних обстрілів насосної станції КП «Попаснянський районний водоканал», що знаходиться біля селища Золоте-2 на Луганщині. Ці обстріли неодноразово траплялись у 2015-2017 роках з боку непідконтрольного уряду селища Михайлівка⁵⁶. Внаслідок влучань снарядів були пошкоджені технічні будівлі станції. Оскільки в резервуарах технічних споруд станції зберігався водний розчин хлору, який використовується для обеззараження води, пошкодження цих

52 <https://deis.menr.gov.ua/lib/files/zvitrv.pdf>

53 Там же.

54 <https://www.mil.gov.ua/news/2017/02/24/kerivnicztvo-doneczkoi-filtruvalnoi-stanczii-pripinilo-robotu-ale-voda-nadhodit-do-naseleniya-v-shtatnomu-rezhimi/>

55 <http://khpg.org/1510756876>

56 Свідок E004Z.

Супутниковий знімок насосної станції біля селища Шуми. Добре видно траншеї біля неї, які ймовірно є укріпленнями незаконних збройних формувань.

ємностей могло спричинити витік хлору в питну воду та навколишнє середовище.

Останній зафіксований обстріл об'єкту водопостачання відбувся 6 квітня 2021 року, внаслідок чого було знеструмлено насосну станцію першого підйому Південнодонбаського водопроводу, розташовану у «сірій зоні» між селами Василівка та Крута Балка. Без води залишилось більше 250 тисяч осіб Волноваського та Покровського району Донецької області⁵⁷.

У деяких випадках такі інциденти трапляються через близькість або безпосереднє розміщення на об'єктах позицій військових, що легітимізує об'єкти інфраструктури, як воєнні цілі. Це створює ризик не тільки безпосередньо для обладнання та персоналу станції, але й створює загрозу набагато більшого масштабу. Наприклад, у випадку з Донецькою фільтрувальною станцією, яка забезпечує питною водою міста Авдіївка та Ясинувата (непідконтрольна територія), позиції ЗСУ знаходяться на відстані 170 метрів, а позиції збройних сил так званої «ДНР» знаходяться на відстані 300-400 метрів. Це дуже близька відстань, що створює небезпеку для роботи станції. Як заявляв спеціаль-

ний представник ОБСЄ на переговорах Тристоронньої контактної групи Мартін Сайдік, «прямий або близький удар тільки в одну з 900-кілограмових ємностей високотоксичного газоподібного хлору, що зберігаються на станції для очищення води, може вбити людей в радіусі 200 метрів, включаючи персонал об'єкта, і серйозно порушити постачання води для майже 350 тисяч людей по обидві сторони лінії зіткнення».⁵⁸ Разом з тим, згідно з інформацією від прес-служби 10-ої гірсько-штурмової бригади ЗСУ, представники збройних формувань так званої «ДНР» облаштували позиції та точки ведення вогню безпосередньо на насосній станції на південний схід від селища Шуми, що у Донецькій області⁵⁹. У повідомленні наголошується на тому, що об'єкти, подібні до насосної станції, не можна використовувати як військові, і це є порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Однак незважаючи на статус об'єкта та імовірність спровокувати ускладнення екологічної та гуманітарної ситуації внаслідок пошкодження технічних споруд станції в разі влучання, військові так званої «ДНР» не лише облаштували там позицію, але й ведуть постійний прицільний вогонь,

57 <https://dn.gov.ua/ua/news/fahivci-provodyat-pidgotovku-do-zapusku-nasosnoyi-stanciyi-pershogo-pidjomu-pivdenodonbaskogo-vodoprovodu>

58 <https://www.osce.org/chairmanship/354741>

59 <https://www.facebook.com/watch/?ref=external&v=724719858208292>

Зруйнована дамба біля селища Нижня Вільхова, фото Truth Hounds, 2019 р.

Витік каналізаційних вод з колектору біля КПВВ «Майорське», листопад 2019 р. Фото Truth Hounds.

*Закладена мішками
пробоїна в дамбі
біля с. Верхня
Вільхова, фото
Truth Hounds,
листопад 2019 р.*

провокуючи на вогонь у відповідь і ставлячи під загрозу довкілля та здоров'я людей⁶⁰.

Загрозливою є ситуація зі станом очисних споруд, які знаходяться (або знаходились) на небезпечній відстані до лінії розмежування. Їх аварійний стан загрожує забрудненням навколишнього природного середовища неочищеними стічними водами та погіршенням санітарно-епідеміологічної ситуації для населення. Наприклад, колекторні споруди, що знаходяться неподалік від КПВВ «Майорське», закинуті і не функціонують належним чином з 2014 року. Як наслідок, каналізаційні маси зливаються прямо у водойму «Пески-2», а звідти природним яром потрапляють на поля. На території закинутого колектора документатори Truth Hounds знайшли ящик від військової амуніції, а також гільзи від набоїв АКМ калібру 7,62 мм і обкладинку військового квитка. Задokumentовано також сліди обстрілу будівлі з боку непідконтрольної Горлівки невстановленою зброєю. Все це свідчить про розміщенні на території об'єкту вій-

ськових ЗСУ, що перетворило очисні споруди на легальну воєнну ціль та могло спричинити їх пошкодження.

Дві дамби, що перекривають річку Лугань, що тече поблизу селищ Верхня Вільхова та Нижня Вільхова, також постраждали від обстрілів.

За словами свідка, снаряди влучили в загороджувальні об'єкти влітку 2014 та взимку 2015 року, чим створили ризик затоплення житлових будівель⁶¹. Документатори Truth Hounds відвідали дві пошкоджені дамби у листопаді 2019 року і пересвідчились, що така загроза існує і досі, оскільки перекриття не були відремонтовані належним чином. Місце влучання артилерійського снаряду в одну із земляних дамб було закладене мішками із землею, які знаходяться практично на рівні водного дзеркала такрізь які просочується вода. Нижче дамби за течією знаходиться улоговина, щільно забудована будинками цивільних мешканців Вільхової. В разі прориву дамби затопленими виявляться кілька десят-

⁶⁰ <https://www.facebook.com/watch/?ref=external&v=724719858208292>

⁶¹ Свідок E005V.

Снаряд РСЗО «Град», що зруйнував земляну дамбу біля с. Нижня Вільхова в лютому 2015 р., фото Truth Hounds, листопад 2019 р.

ків домогосподарств.

Друга відвідана документаторами земляна дамба не витримала прямого влучання з РСЗВ «Град» в лютому 2015 року та зруйнувалась. Вода зі ставка, яку стримувала дамба, прорвала прорву шириною 10 метрів і високою чотири і вилилась в луки нижче за течією.

У червні 2017 року пошкодження очисних споруд м. Докучаєвськ Донецької області призвело до зупинки очищення і знезараження стоків міста та забруднення довкілля⁶². У зв'язку з цим місті навіть було впроваджено режим надзвичайного стану.

ЕЛЕКТРИКА.

Лінії електропередач є дуже вразливим об'єктом атак через відкритість та високу щільність розташування на територіях, де ведуться бойові дії. З початку військового конфлікту високовольтні лінії електропередач

поблизу фронту неодноразово пошкоджувалися, внаслідок чого в житлових районах, на промислових заводах та інших об'єктах життєзабезпечення виникали перебої з електропостачанням. Наприклад, лінії електропередачі неподалік непідконтрольних уряду Макіївки та Ясинуватої забезпечують електропостачання Авдіївки, зокрема, Авдіївського коксохімічного заводу і ДФС. У всіх перерахованих вище місцях при обриві цих ліній електропередачі припиняється електро- і відповідно водопостачання, і підприємства зупиняють свою роботу. Так, наприклад, сталось 30 січня 2017 року⁶³, коли внаслідок обстрілу бойовиками так званої «ДНР» було перебито кабель електропостачання, що забезпечував електроживлення двох згаданих підприємств. Як наслідок, їх було враз знеструмлено і довелося починати екстрену консервацію усього небезпечного виробництва. До того ж, усі жителі 30-тисячного міста залишились взимку у сильні морози без води, тепла і світла.

Крім цього, відключення вугледобувних підприємств від електропостачання внаслідок їх пошкоджень від снарядів призводило до зупинки систем водовідведення шахтних вод, а в ряді випадків – до повного затоплення шахт. Так, внаслідок постійного знеструмлення через обстріли, водовідлив було припинено на шахтах «Родіна», «Первомайська» і «Голубовська» (селище Золоте-5, непідконтрольна територія), що стало причиною техногенної аварії з прориву підземних вод на шахту «Золоте» і поставило під загрозу затоплення значні території населених пунктів та угідь⁶⁴.

ОСОБЛИВІ ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.

Потенційну загрозу для довкілля та життя людей становить аміакопровід Тольятті – Горлівка – Одеса. Це унікальний об'єкт транспортної інфраструктури хімічного комплексу, що є частиною магістрального аміа-

62 <https://novosti.dn.ua/news/271165-dnr-v-dokuchaevske-yz-za-obstrela-ostanovleny-ochystnye-sooruzheniya>

63 <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/01/30/619249/>

64 Зведений аналіз впливу вугільних підприємств ДП «Первомайськвугілля» на навколишнє природне середовище. - Київ, 2020. - С. 8.

Відкрита ділянка аміакопроводу «Тольятті-Одеса», Донецька область неподалік від КПВВ «Майорське». Фото Truth Hounds, листопад 2019 року.

копроводу від м. Тольятті (РФ) до м. Южне (Одеська область). Аміакопровід проходить територією 8-ми областей України, в тому числі, Донецької. Відгалуження від основної труби до заводу «Стірол» являє собою так звану «Горлівську» ділянку аміакопроводу, яка проходить по окупованій території. Згідно з оцінкою ДСНС, об'єкт знаходиться на межі строку безпечної експлуатації. Незважаючи на наявність систем автоматичного контролю, небезпека виникнення аварійних ситуацій залишається високою. Оскільки аміакопровід знаходиться в безпосередній близькості до зони конфлікту, існує небезпека його пошкодження внаслідок бойових дій або диверсій.

За даними ДСНС, у зоні можливого ураження може опинитись від 200 до 15000 осіб⁶⁵.

Документатори Truth Hounds записали зі слів очевидця обставини пошкодження труби аміакопроводу внаслідок обстрілу, що стався ще до війни поблизу селища Олександрівка. За словами свідка, аміакопровід, що проходить в 1 км від центру села, був пошкоджений, в трубі утворилась невелика пробоїна. Хоча високого тиску в трубі тоді не було, однак в місці витoku аміаку загинула рослинність, людям, що перебували неподалік, стало зле⁶⁶. Слід зазначити, що на даний момент рух аміаку трубою, що проходить непідконтрольною територією, повністю перекрито. За словами, в.о. директора держпідприємства «Укрхімтрансміа» Валентина Шліхта, частину аміакопроводу на непідконтрольній Києву території повністю звільнено від аміаку і вона не несе ніякої загрози⁶⁷

⁶⁵ <https://www.dsns.gov.ua/files/2017/8/18/Analit%20dopovid/analit%20oglad.pdf>

⁶⁶ Свідок E006A.

⁶⁷ <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-reali/29523625.html>

8 | Ризики для довкілля через обстріли підприємств.

Основна небезпека в умовах конфлікту пов'язана з можливістю забруднення навколишнього середовища в разі серйозних порушень у роботі та аварій на промислових та інших підприємствах регіону. До початку конфлікту в Донецькій та Луганській областях розміщувалось близько 4 500 потенційно небезпечних господарських об'єктів⁶⁸. Протягом існування конфлікту багато промислових та аграрних підприємств регіону, що мають статус екологічно небезпечних виробництв, зазнали пошкоджень або були на крок від великої аварії. Серед інших можна виокремити Ясинівський, Авдіївський і Єнакіївський коксохімічні заводи, Єнакіївський, Макіївський та Донецький металургійні заводи, Торецький феросплавний завод, Алчевський металургійний комбінат, Лисичанський нафтопереробний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, сєверодонецький завод «Азот» та горлівський «Стирол», Слов'янська, Луганська, Вуглегірська та Міронівська теплові електростанції. За оцінкою ОБСЄ, з 2014 до 2017 року на підприємствах регіону зафіксовано понад 500 випадків порушення штатної діяльності та аварійних ситуацій⁶⁹, частина з яких пов'язана з потенційною небезпекою для населення та довкілля. Екологічну небезпеку становлять також розташовані на територіях підприємств хвостосховища, золоташламонакопичувачі, відстійники рідких промислових відходів, місця зберігання промислових відходів, такі як шлакові відвали, терикони, склади сировини тощо.

Найбільшої шкоди з-поміж інших промислових підприємств регіону зазнав Авдіївський

коксухімічний комбінат. Повідомляється, що з 2015 по 2017 рік завод зупинявся 13 разів, на його території розірвалося понад 320 снарядів, дев'ять працівників загинули, понад 50 осіб дістали поранення. 10 лютого 2015 року внаслідок обстрілу Авдіївський коксохімічний завод загорівся. Три екіпажі МНС гасили пожежу більше п'яти годин. Інтенсивність обстрілів та постійні знеструмлення призвели до того, що Авдіївський коксохімічний завод було переведено в стан консервації. Ситуація змінилася лише у травні 2017 року, коли Авдіївський коксохімічний завод приєднали до альтернативних нових високовольтних ліній електропередач, що дало можливість запустити в роботу всі підрозділи підприємства.

Також слід згадати атаку на Лисичанський нафтопереробний завод, яка стався в липні 2014 року. Внаслідок обстрілу на території заводу почалась пожежа. За словами тодішнього представника Лисичанської міської ради, тоді зайнялась ємність на 50 тисяч тон для зберігання нафтошламів, дві ємності по 20 тон бензину, горів склад для зберігання сірки⁷⁰. Свідки також стверджують, що на території заводу був пробитий резервуар, загорілося технологічне обладнання, витікала нафта, тому оперативно загасити пожежу було неможливо⁷¹. Відповідно до тих же свідчень, представники збройних сил так званої «ДНР» вели вогонь з території заводу, територію якого зайняли напередодні. Рятувальники змогли лише запобігти подальшому поширенню вогню, давши полум'ю вщухнути самостійно. Інформація про завдану шкоду на даний момент відсутня.

68 Зведений аналіз впливу вугільних підприємств ДП «Первомайськвугілля» на навколишнє природне середовище. - Київ, 2020. - С. 8.

69 Там же.

70 <https://www.dsns.gov.ua/files/2017/8/18/Analit%20dopovid/analit%20oglad.pdf>

71 Свідок E006A.

В безпосередній близькості до фронту знаходиться фенольний завод в смт. Новгородське на Донеччині. У липні 2017 року бойовики так званої «ДНР» обстріляли шламонакопичувач⁷² заводу, внаслідок чого було пошкоджено стіну дамби, відбулись зсуви ґрунту. Довгий час представники так званої «ДНР» не давали гарантій припинення вогню для проведення ремонтних робіт на дамбі.⁷³ Це створювало загрозу прориву шламових мас та потрапляння отруйної рідини в ґрунтові води і надалі в річку Кривий Торець, що могло спричинити масштабну екологічну катастрофу. Зараз об'єкт відремонтовано, однак загроза обстрілів досі існує.

Аграрне господарство «Бахмутський аграрний союз» (БАС), що займається вирощуванням свиней також потерпає від частих обстрілів. У грудні 2016 року навколо території підприємства, що знаходиться в 2 км на північний захід від смт. Новолуганське та до того було фактично в «сірій зоні», розташувались підрозділи ЗСУ. З тих пір на території підприємства розірвалось кілька десятків снарядів, які призвели до жертв серед персоналу підприємства, зруйнували огорожу та влучили в дзеркало гнойового відстійника. Через зруйновану огорожу на територію підприємства можуть заходити дикі кабани, які часто є переносниками чуми свиней. Дно відстійника встелене гідроізолюючим шаром поліетилену. Якщо осколки від вибуху прорвали його, продукти життєдіяльності свиней стали просочуватися в ґрунт. Провести інспекцію відстійника можливо лише за умови повного його звільнення від вмісту, а він практично переповнений через неможливість вивозити гній на поля. Їх розорювання зупинене через бойові дії та мінування.

Якщо говорити про помислові об'єкти, розташовані на непідконтрольній території,

то найбільшу загрозу тут становлять підприємства, розташовані на території та поблизу міста Горлівка. Тут зосереджено велику кількість підприємств критичної інфраструктури пошкодження, відсутність ремонтних робіт або неправильна експлуатація яких може призвести до катастрофічних наслідків. Це, насамперед, Горлівський коксохімічний завод, Горлівський хімічний завод, Микитівський ртутний комбінат та інші. Усі ці підприємства є джерелами високого ризику не тільки регіонального, а й транскордонного характеру. Наприклад, накопичувач хімічних відходів при хімзаводі знаходиться в аварійному стані (приблизно 11,6 тон відходів), уже зараз забруднюючи високотоксичними речовинами навколишні ґрунти та воду. Через зупинку ртутного заводу, викликану бойовими діями, припинив діяльність ртутний завод, і як наслідок — забруднення довкілля ртуттю з тисяч неутилізованих ламп та відходів виробництва. Не слід також забувати про ще одне потенційне джерело радіоактивного забруднення — могильник радіоактивних відходів, що знаходиться під Донецьком. Через відсутність даних та доступу до спостереження за об'єктами, Україна не в змозі оцінити справжній стан даних об'єктів та екологічні ризики, пов'язані з ними. Водночас, як стверджують представники самої так званої «ДНР» подібний моніторинг не ведеться навіть ними. Пряма мова «міністра» екології самопроголошеної республіки, Сергія Казакова: «Существует проблема мониторинга. Невозможно взять пробы и изучить состояние экологически опасного объекта, находящегося под обстрелом. А ту же Горловку нужно серьезно изучать уже сейчас. Но вопрос — как?».⁷⁴

72 Шлам - це відходи продукту, складові пилові і найдрібніші його частинки, одержувані у вигляді осаду при промиванні рудного матеріалу. Шламонакопичувачі являються собою відкриті земляні ємності: після накопичення в них певної кількості шламу їх консервують і шлам подається в інші накопичувачі.

73 <https://www.facebook.com/pressjfo.news/posts/424129041413051>

74 <https://rg.ru/2016/07/27/obstrely-donbassa-stali-grozit-ekologicheskoy-katastrofoj.html>

9 | Лісові пожежі, як наслідок військового конфлікту.

Внаслідок конфлікту на сході України втрачена велика частина лісових та лісо-захисних насаджень: за даними ForestWatch, лише за 2014 рік в регіоні конфлікту було повністю знищено 479 гектарів лісу⁷⁵. Найбільшими ризиками для лісових насаджень на сході України є лісові пожежі, що виникають внаслідок вибухів боєприпасів або умисних підпалів, пов'язаних з тактикою ведення бойових дій.

Влітку 2014 року ЗСУ витіснили сили сепаратистів з півночі Луганщини. Внаслідок інтенсивних бойових дій, згоріли десятки гектарів лісу поблизу м. Кременна. Також значних втрат від пожеж зазнали ліси біля м. Лиман на Донеччині.

Протягом усіх років ведення бойових дій кількість і масштаби лісових пожеж в регіоні були значними з тенденцією до збільшення. Однак найбільш інтенсивною та серйозною за своїми наслідками стала пожежа на Луганщині восени 2020 року.

30 вересня – 1 жовтня 2020 року в екосистемах Луганщини (ліси, посадки, степи) розгорілися пожежі, на гасіння яких знадобився тиждень. Вогонь розійшовся на 20 тисяч гектарів. Осередки пожеж розташовувалися у Станично-Луганському, Новоайдарському і Сєвєродонецькому районах. Під час пожеж було евакуйовано 150 осіб. 19 людей постраждали від вогню, 11 загинули⁷⁶. Загалом уражено було 32 населені пункти у цих районах. Інформація про пожежі на непідконтрольних уряду територіях – уривчаста, несистемна і здебільшого представлена у со-

ціальних мережах або блогах. Пожежі на Луганщині 2020-го стали безпрецедентними в регіоні. Ситуація ускладнилася ураганним вітром, заниженою навіть для степового клімату вологістю, а також фактом прилеглості до лінії розмежування. Відтак, вкупі з аномальною спекою, зумовленою глобальним потеплінням, зміною місцевих екосистем, спричинених воєнними діями, а також із людським фактором, пожежі 2020 року в регіоні спричинили масові випалення ґрунтів, лісопосадок, а також завдали непоправної шкоди населенню. Документатори Truth Hounds відвідали місця, найбільш вражені пожежами, поспілкувалися з місцевими мешканцями, зафіксували завдану екологічну та соціальну шкоду. Перша інформація про пожежі надійшла вже 30 вересня у соціальних мережах. Офіційні заяви з'явилися 5 жовтня 2020 року на сайті Державної служби з надзвичайних ситуацій, а 9 жовтня з'явилася інформація про повну ліквідацію пожеж. Протягом тижня найнебезпечнішими осередками визначалися ті, що були розташовані понад лінією розмежування, а також лінія лісопосадок навколо Сєвєродонецька. 1 жовтня вогонь охопив КПВВ «Станиця Луганська»⁷⁷ – єдиний пункт пропуску через лінію зіткнення в Луганській області.

На непідконтрольних територіях пожежі були доволі далеко від лінії розмежування. Інформаційними ресурсами так званої «ЛНР»⁷⁸ відзначаються осередки вогню у південній частині непідконтрольної Україні Луганщини, а також два осередки поблизу Луганська. На

75 <https://deis.menr.gov.ua/lib/?showarticle/ua/9>

76 <https://www.dsns.gov.ua/ua/Nadzvichayni-podiyi/114930.html>

77 https://www.youtube.com/watch?v=ZpWa6YTRJs8&feature=emb_title

78 https://www.youtube.com/watch?time_continue=5&v=Ncg88GDhSjw&feature=emb_title; https://www.youtube.com/watch?v=AxzVZo-i7co0&feature=emb_title; <https://t.me/lugopeerativny/45>; https://t.me/medvedev_note/635

Супутниковий знімок пожежі на Луганщині в жовтні 2020 року

ліквідацію пожеж на підконтрольній Україні території було кинуте сили ГУ ДСНС Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської та Полтавської областей; а також техніку і людей з Національної поліції Луганської області, ЗСУ.

Особливу небезпеку становив вітер, що дув в бік Сєвєродонецька: вогонь від селищ Сиротине, Вороново, Борівське і Смолянинове йшов просто у напрямку заводу «Азот». З огляду на інформацію, надану керівництвом заводу, на його території загорілася лише суха трава. Втім, місцеві говорять, що пожежа захопила насосну з хлором, склад фарб і корпуси, де виготовлялися антисептики⁷⁹. Якщо це так, то повітря, і без того забруднене викидами з «Азоту», додатково має підвищений вміст формальдегіду, фенолу, фтористого водню, аміаку, діоксиду азоту, оксиду вуглецю. Втім, Національна екологічна рада України змовчала про такі

наслідки пожеж, відзначивши лише шкоду чадного газу і оксиду азоту (продукти горіння), а також негативний вплив на екосистему. Про причини пожеж представники виконавчої влади мовчать. Натомість такі причини озвучили військові, заявивши про «ворожі збройні провокації із застосуванням трасуючих куль». Їхня особливість полягає у тому, що вони містять запалювальну суміш, тому їх часто використовують задля підпалів. Військові пояснили пожежі на прилеглій до лінії розмежування територіях саме використанням цих куль противником: від підпалів загорівся сухостій, внаслідок чого починалася пожежа. Про підпали з боку «ЛНР» говорить також фонд «Повернись живим», надаючи відео, передане їм українськими військовими, де зафіксовано факт підпалу⁸⁰. Цю ж версію підтримує голова Станично-Луганської районної державної адміністрації Юрій Золкін.

79 <https://twitter.com/YuliaUtara889/status/1312031944096526337>

80 <https://www.facebook.com/backandalive/videos/630591714487837/>

Наслідки лісових пожеж 2020 року, автошлях Сєвєродонецьк-Новоайдар,
фото Truth Hounds 6 травня 2021 року

До того ж, у цей же час бійці 24-ї механізованої бригади, яка стоїть на позиціях у Новолуганському (Донецька область) повідомили про спробу підпалу і їхніх позицій⁸¹. На користь теорії про підпали з боку «ЛНР» говорить розташування осередків пожежі – просто понад лінією розмежування; а також відсутність пожеж на прилеглій території, контрольованій «ЛНР». Сюди ж варто додати факт замінування вздовж фронтової лінії. Вибухи мін тільки збільшували пожежі, які розносилися ураганим сухим вітром.

Територія Луганщини наразі досі у процесі відновлення від активної фази війни. Ґрунти та ліси всерйоз були пошкоджені воєнними діями. Місцева родючість упала на декілька пунктів від 2014 року через отруєння землі продуктами розірваних снарядів. Відновлення пошкоджених обстрілами лісопосадок та лісів потребує десятиліть. На все це накладається глобальне потепління, яке в Україні,

згідно з даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, настає швидше за світові показники⁸².

Середня температура на Сході України протягом наступних десяти років збільшиться в 1,4 рази і цей процес вже розпочато. Без того палюче літо в українському степу стане ще жорстокішим, що негативно вплине не лише на родючість в регіоні, але й на місцеві екосистеми, флору та фауну. А притаманні для степової Луганщини вітри тільки сприятимуть розповсюдженню вогню. При цьому, підземні води і так використані в регіоні більш ніж на половину⁸³.

81 <https://www.facebook.com/pressjfo.news/posts/424129041413051>

82 <https://mepr.gov.ua/news/35246.html>

83 Згідно з даними Державної служби геології та надр України.

Наслідки лісових пожеж 2020 року на Луганщині, селища Сиротине, Воронове, Муратове, фото Truth Hounds, жовтень 2020 р. Наслідки лісових пожеж 2020 року на Луганщині, селища Сиротине, Воронове, Муратове, фото Truth Hounds, жовтень 2020 року

10 | Ризики, спричинені військовим конфліктом заповідній природі, а також звичайної флори та фауни.

Роль війни в екології оприявнюється також у небезпеці, в яку втрапляють природні «музеї». У випадку з Україною лінія фронту розділила території природоохоронного фонду, серйозно вплинувши на їх стан в цілому, включаючи рідкісні види птахів, тварин та рослин. Всього на території Донеччини та Луганщини, що контролюється українською владою, знаходиться 152 об'єкти природно-заповідного фонду. Це Луганський природний заповідник Національної академії наук України; національні парки «Меотида» та «Святі гори», заповідник «Крейдова Флора», регіональні ландшафтні парки «Краматорський», «Донецький кряж», «Клебан-Бик», «Краматорський», «Зуївський», «Слов'янський курорт» та інші. На тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей знаходяться 106 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення, серед яких відділення ЛПЗ «Провальський степ», частина національного парку «Меотида», регіонально-ландшафтний парк «Донецький кряж», «Хомутовський степ», відділення «Кальміуське» УСПЗ, заказник «Роздільнянський», регіонально-ландшафтний парк «Зуєвський», водно-болотне угіддя міжнародного значення «Кривокоський лиман». Також від війни постраждало кожне лісове господарство вздовж лінії розмежування⁸⁴.

Попри те, що воєнний конфлікт становить небезпеку для всієї природи, природно-заповідні комплекси є виокремленими територія-

ми, на яких в особливому режимі охороняється та відтворюється місцева флора та фауна, окрему увагу приділяється збереженню місцевих червонокнижних видів, а також проводяться запобіжні заходи проти їх зникнення з регіону. Посутньо, такі місця є музеями природної історії регіону. Пряме військове втручання на територію цих комплексів призведе не лише до руйнування відповідної локації, а й матиме серйозний вплив на подальший розвиток природи регіону.

Так, представники філіалу Луганського природного заповідника «Трьохізбенський Степ» розповів, що, попри факт обстрілу території в 2015 році, заповідник досі не має сертифікату про розмінування своєї території. До того ж, «Трьохізбенський Степ» став місцем дислокації самохідних артилерійських установок у 2014–2015 роках, там були викопані позиції ЗСУ, а працівники заповіднику не могли туди дістатися. Наразі, заповідник лишається у підвішеному стані і не повертається до свого функціонування, через те, що іноді стає місцем для навчань військових ЗСУ. Працівники заповіднику скаржаться, що через його замінування неможливо проводити рекультивацію земель.

Сутужно довелось і філіалу Луганського природного заповідника «Станиця Луганська». У 2014 році силовики так званої «ЛНР» відібрали робочий інвентар, а також автомобілі у персоналу філіалу. Тоді ж, влітку 2014 року, по заповіднику прийшлися авіаційні та артилерійські удари. Наразі на території

84 <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhi-vyzhyvannya.pdf>

Мішені, що лишились після стрільб на території заповіднику "Трьохізбенський степ", фото Truth Hounds, листопад 2019 р.

«Станції Луганської» розміщуються позиції ЗСУ, котрі не допускають до цих місць співробітників заповідника для оцінки стану природоохоронного об'єкту.

Заповідник «Крейдова флора» зазнав обстрілів у 2014 і 2015 роках. На місцях численних влучань досі лишилися вирви, збереглися окопи. Зараз заповідник розмінували, він у робочому стані і його природний світ повертається до норми. Втім під питанням лишається стан ґрунтів після обстрілів. Документатори взяли на пробу ґрунт з кількох воронки для проведення хімічного аналізу його складу. Результати аналізів показали наявність важких металів, а також критичне перевищення показників ГДК (гранично допустимої концентрації)⁸⁵ деяких з них, а

також високий рівень сульфатного засолення (див. таблицю нижче). Для деяких важких металів, таких як титан, навіть не визначено норми ГДК, оскільки їх взагалі не має бути в ґрунті за звичайних умов. Слід зазначити, що саме сплави на основі титану з добавками ванадію застосовують в авіаційній і ракетній техніці.⁸⁶

До цих результатів варто також додати, що під час документаційної роботи, ми часто чуємо від свідків, що на городах чи в садах, куди влучали снаряди, псується земля, що впливає на якість урожаїв.

»Після обстрілів земля стає мертва. Після зимового снаряду всю городину влітку довелося викинути. Абрикоси стали малі, морщені»

⁸⁵ <https://ips.ligazakon.net/document/view/re35005?an=154>

⁸⁶ http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/1817_WEB_EPL_Posibnuk_ATO_Cover_Ukrainian.pdf

Показники	Титан (Ti)	Свинець (Pb)	Кадмій (Cd)	Стронцій (Sr)	SO ₄ ²⁻	- H ₂ O
	мг/кг			%		
ГДК	-	20	1,5	-	160	
Проба ґрунту	3340	21,3	<10	65	730	16,28

Вартує також зупинити увагу на національному природному парку «Меотида». Парк «Меотида» розташований на Білосарайській косі на Азовському морі. Частина парку – Крива коса, де до війни знаходилась адміністрація парку, – наразі є територією, контрольованою так званою «ДНР». Захоплення та розграбування адміністрації парку озброєними представниками так званої «ДНР», а пізніше розміщення військової техніки та проведення навчань (в тому числі, «флоту» так званої «ДНР») та безконтрольні риболовля та полювання на території вкрай негативно вплинули на популяцію птахів регіону. Документатори Truth Hounds дізнались, що внаслідок цих дій популяція крячка рябодзьобого зменшилась у десять разів (з 50 000 до 5 000), а єдина на узбережжі колонія пелікану кучерявого взагалі зникла⁸⁷. Якщо говорити про підконтрольну українському уряду територію парку, то тут завдяки присутності військових і встановлення зони посиленої прикордонної охорони набагато зменшилась кількість відвідувачів парку, в тому числі, поменшало браконьєрів. Це посприяло розмноженню багатьох пташиних видів, а також таких представників тваринного світу, як вов-

ки, шакали, лисиці, лосі, вепри. Співробітники парку розповідали, що з'явились нові колонії птахів на узбережжі, які через несприятливі умови змушені були переміститись з окупованої території парку.⁸⁸

Звісно, військові дії мають негативний вплив не лише на рослинний та тваринний світ об'єктів заповідного фонду — від цього потерпає уся флора та фауна регіону. Факти свідчать про те, що, скажімо, підвищений звуковий фон від розривів та стрільби погіршує природний баланс. Це змінює звиклу модель поведінки тварин. Мешканці міст розповідають про появу диких тварин та птахів в межах їх населених пунктів⁸⁹. Це становить небезпеку не лише для адекватного розвитку фауни, але, в першу чергу, – для безпеки місцевих мешканців. Міграцію птахів та тварин спричиняє також вирубка лісів та лісосмуг, яка значно інтенсифікувалась з початком конфлікту. З іншого боку, введений з початком військового конфлікту мораторій на полювання викликав значний приріст в популяціях диких тварин та птахів, таких, як фазан, куріпка сіра, заєць польовий, косуля, кабан.

⁸⁷ Свідок E008M.

⁸⁸ Свідок E009M.

⁸⁹ Свідок E010T.

11 | Як кваліфікувати воєнний злочин проти довкілля за ст. 438 ККУ?

Зважаючи на те, що донедавна українські правоохоронці взагалі не мали практики застосування ст. 438 ККУ, таке особливе за своїм складом протиправне діяння, як воєнний злочин проти довкілля викликатиме багато питань при спробі кваліфікації. Аналіз міжнародних договорів, які можуть бути застосовані для кваліфікації за ст. 438 ККУ, дає досить широкий діапазон кваліфікуючих ознак, підхід до вибору яких має відбуватись із максимальним врахуванням специфіки збройного конфлікту на Сході України, що за своєю природою є нетиповим та містить ознаки гібридності.

Якщо орієнтуватись на Римський статут, то він, на жаль, звужує можливість криміналізації діянь, що наносять (чи можуть нанести) шкоду довкіллю. Зокрема, це зумовлено активною складовою матеріального елементу злочину, визначеного у формі нападу на об'єкт або інших насильницьких дій щодо нього. Окрім того, присутня обов'язкова вимога доведення факту явної неспівмірності нанесеної шкоди до очікуваної військової переваги. До того ж, завдана шкода має бути одночасно великою, довгостроковою і серйозною. Нагадаємо, що конкретизація або кількісні показники цих ознак відсутні або їх визначення є дуже узагальненими в МГП. Згідно з тією інформацією, що вдалося встановити документаторам та аналітикам Truth Hounds, за сукупністю усіх кваліфікуючих ознак (враховуючи ще й ментальний та контекстуальний елементи) під воєнний злочин проти довкілля може підпадати зовсім небагато інцидентів, що стались упродовж усього конфлікту. Серед них, на нашу думку, можна назвати обстріли Авдіївського коксохімічного заводу, що спричинили його неодноразові серйозні пошкодження, обстріл

Лисичанського нафтопереробного заводу, що спричинив кількадечну пожежу на його території, підпал сухоостою в Луганській області, що спричинив знищення лісових масивів та пожежу на заводі «Азот». Однак це лише попередня оцінка, яка вимагає ретельного розслідування і, щонайважливіше, встановлення факту завдання одночасно великої, довгострокової і серйозної шкоди. Останнє може бути визначено лише за результатами всеохопного та тривалого моніторингу стану довкілля та виявлення чітких причинно-наслідкових зв'язків. Що ж до інших інцидентів та фактів, представлених в цьому звіті, то вони навряд чи можуть називатись воєнними злочинами згідно з тим, як це визначено в Римському статуті.

Як бачимо, поріг доказування за Римським статутом є досить високим. Проте, є й альтернативна можливість визначення кваліфікуючих ознак воєнного злочину проти довкілля за статтею 438 ККУ, оскільки остання відсилає до різноманітних договорів з МГП. Так, до них, зокрема, можна віднести згадану в розділі 4 Конвенцію ENMOD. Спираючись на її положення в процесі встановлення кваліфікуючих ознак для воєнного злочину проти довкілля, необхідним буде довести не одночасну наявність широких, довгострокових і серйозних наслідків, а присутність хоча б одного з них. Це значно звужує доказовий масив розслідування. Важливим моментом є також спроба конкретизації обсягів наведених характеристик завданої шкоди. Так, наслідки вважаються: 1) широкими, коли вони охоплюють простір площею в кількисот квадратних кілометрів; 2) довготривалими, коли вони тривають протягом кількох місяців або однієї пори року (нагадаємо, що у підготовчих документах до ДП І вказано період у

кілька десятиліть); 3) серйозними, коли вони призводять до серйозних або відчутних порушень чи завдають серйозної або відчутної шкоди здоров'ю людини, природним та економічними ресурсами, іншим багатствам⁹⁰. Окрім того, матеріальний елемент діяння не містить безальтернативно активної компоненти (мається на увазі, не обмеження діяння такою формою як напад), а визначається, як «заборона військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, (...) як способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці». Якщо із військовим використанням все більш-менш зрозуміло, то вороже використання цілком може тлумачитись, як «злочинно недбале», а відмову від зовнішнього моніторингу й оцінки можна розцінювати, як навмисний негативний вплив на природні процеси. Окрім того, якщо звертатись до норми звичаєвого права, якою є заборона використання методів і засобів ведення війни, що націлена або може завдати шкоду довкіллю, то відповідно до зводу норм звичаєвого права Комітету Міжнародного Червоного Хреста, ця норма є абсолютною (Норма 45). Це значить, що якщо завдано широкої, довготривалої і серйозної шкоди довкіллю або якщо воно використовується в якості зброї, то немає сенсу встановлювати, чи можна виправдати такі дії або їх результат військовою необхідністю⁹¹. Також цілком застосовною для кваліфікації воєнного злочину проти довкілля є норма, закріплена в ст. 56 ДП I, яка забороняє розміщення воєнних об'єктів поряд з установками та спорудами, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, атомні електростанції). Додатково, задля кваліфікації діянь за ст. 438 можна послуговуватись положеннями Протоколу III про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися

такими, що наносять надмірні пошкодження чи мають не вибірккову дію 1980 р. Цей документ забороняє перетворювати ліси або інші види рослинного покриву на об'єкт нападу із застосуванням запальної зброї.

Отже, з вищевказаного можна зробити висновок, що такі дії, як розміщення вогневих точок та позицій збройних сил так званої «ДНР» на території Лисичанського нафтопереробного заводу і насосної станції під селищем Шуми, затоплення шахт, і, як наслідок, забруднення водойм та рік, засолення ґрунтів, неналежне утримання об'єктів хімічної промисловості, що спричиняє хімічне забруднення довкілля, умисне затоплення об'єкту радіоактивної небезпеки (на шахті Юнком), де є загроза відповідного зараження, а, понад усім, абсолютна відмова в допуску на територію ймовірної надзвичайної ситуації для моніторингу оцінки — і все це в умовах міжнародного збройного конфлікту — цілком можуть утворювати склад воєнного злочину за ст. 438 ККУ, як серйозні порушення норм МГП, а саме: ст. 35, ст. 53, ст. 56 ДП I до Женевських конвенцій, а також положень Конвенції ENMOD. Однак слід пам'ятати про відсутню поки що ланку в усьому процесі доказування — це наявність шкоди довкіллю, що характеризується серйозністю, тривалістю або широких (у сенсі поширеності на території) наслідків. Наголосимо, що йдеться про альтернативу акторів, а не їх сукупність. В силу відсутності конкретних критеріїв потрібно проводити ретельний та комплексний моніторинг і стан довкілля регіону, щоб створити доказову базу для доведення достатнього рівня шкоди довкіллю. І впроваджувати це хоча б на контрольовані урядом території. Тому що навіть якщо не зараз, то в майбутньому можна буде сподіватись на надання належної правової оцінки діям і притягнення до відповідальності осіб, що в умовах війни завдали шкоду людині не лише безпосередньо зброєю, але й обернули проти неї природу.

90 <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/COM/470-750044?OpenDocument>

91 https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule45?fbclid=IwAR1hwybk7T3QLBSw99x8RbSVSMLxnajZN7Uqyz-3RQ9bqZM_St_VmfJl3sqk

12 | Міжнародно-правова відповідальність за шкоду довкіллю в контексті військового конфлікту.

Оскільки воєнний злочин проти довкілля є в каталозі воєнних злочинів за Римським статутом, такі види справ можуть бути предметом розгляду Міжнародного кримінального суду. Компетенція суду поширюється на окремих осіб, яких звинувачено у скоєнні воєнних злочинів. Однак, зважаючи на високий поріг доведення та відсутність міжнародної судової практики щодо розслідування даного виду злочинів, видається малоімовірним, що обвинувачення за воєнні злочини проти довкілля навряд чи будуть надто чисельними.

Однак злочини проти довкілля можуть складати матеріальний елемент інших злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності, інші воєнні злочини. У рішенні Прокурор проти Омара Аль-Башира 2009 р. Міжнародний кримінальний суд не заперечував зв'язку між деградацією довкілля та злочином геноциду⁹².

Стаття 91 ДП I до Женевських конвенцій наголошує на тому, що Сторона, що порушує положення цих конвенцій або Протоколу, повинна відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Отже, дане положення передбачає підставу для настан-

ня міжнародно-правової відповідальності держав. Одним з механізмів притягнення до такої відповідальності є подання відповідного позову на державу-порушницю до Міжнародного Суду ООН, як до спеціального міжнародного органу, однак більш результативним способом вирішення спорів може бути участь в арбітражних погоджувальних комісіях, переговорах, тощо

Що ж до механізмів притягнення до відповідальності, які передбачає Конвенція ENMOD, то згідно з її положеннями, будь-яка держава-учасниця, яка констатує, що будь-яка інша держава-учасниця діє в порушення зобов'язань, які випливають з Конвенції, може подати скаргу до Ради Безпеки ООН. На підставі такої скарги Рада Безпеки має право ініціювати розслідування. Однак зважаючи на право вето Російської федерації, як постійного члена РБ ООН, такий механізм притягнення останньої до відповідальності видається малоперспективним. Крім цього, передбачено створення Консультативного комітету експертів з функцією проведення фактичного розслідування обставин кожної справи.

⁹² https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule45?fbclid=IwAR1hwybk7T3QLBSw99x8RbSVSMLxnajZN7Uqyz-3RQ9bqZM_St_VmfjI3sqk

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проаналізувавши факти та звівши їх в цілу картину, можна зробити висновок, що ситуація з довкіллям на Донбасі через постійні бойові дії та режим закритої окупації уже призвів до серйозної екологічної шкоди, з наслідками якої треба буде боротись довгий час із залученням великої кількості ресурсів. Також можна констатувати, що ситуація має ситуацію до погіршення та набуття транскордонного характеру.

На підставі інформації, наведеній в звіті, Truth Hounds звертається до широкого кола учасників висвітленого пулу проблем з такими рекомендаціями:

- 1. Верховній Раді України: ратифікувати Римський статут.**
- 2. Профільним міністерствам та службам:**
 - розробити та затвердити методику документування і об'єктування шкоди довкіллю, що спричинена бойовими діями;
 - запровадити сучасну централізовану мережу моніторингу стану довкілля з урахуванням особливостей доступу до об'єктів та подальшого використання отриманих даних на наступних типах об'єктів: а) на територіях, де ведуться/велися бойові дії; б) у зонах ураження від об'єктів підвищеної небезпеки та об'єктів, що є джерелами потенційних ризиків виникнення надзвичайного стану техногенного характеру; в) об'єктах критичної інфраструктури, зокрема об'єктах водопостачання задля подальшого використання даних моніторингу, як доказів нанесення шкоди довкіллю представниками самопроголошених республік та Російської Федерації, під ефективним контролем якої вони перебувають.
 - розробити комплексну програму належної консервації екологічно небезпечних об'єктів (в тому числі, на непідконтрольній території), відновлення стану елементів довкілля.
- 3. Органам прокуратури та іншим правоохоронним органам:**
використовуючи масив наявних доказів та за наявності необхідних ознак, впровадити практику належної кваліфікації воєнних злочинів проти довкілля.

4. Органам державної влади на місцях: реалізувати державну програму із підвищення рівня готовності територіальних громад, що розташовані вздовж лінії розмежування та поблизу об'єктів підвищеної небезпеки на території Луганської та Донецької областей, до надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, що можуть виникнути на зазначених територіях внаслідок бойових дій.
5. Командуванню ЗСУ:
 - організувати відведення (в разі відсутності військової необхідності) військових позицій та бойових точок від об'єктів інфраструктури та промислових об'єктів, пошкодження яких може нести загрозу довкіллю.
 - провести оцінку рівня готовності підрозділів збройних сил, що розташовані біля об'єктів критичної інфраструктури та великих промислових об'єктів до реагування на НС техногенного характеру. За необхідності-провести навчання особового складу та забезпечити матеріально-технічну підтримку, необхідну для реагування на НС.
6. Міжнародній спільноті: посилювати тиск на самопроголошені республіки ЛДНР та Російську Федерацію, щодо забезпечення доступу на об'єкти потенційної екологічної небезпеки, які розташовані на тимчасово непідконтрольних Уряду України територіях Донецької та Луганської областей, насамперед представників МАГАТЕ для проведення аудиту об'єктів з підвищеним рівнем радіоактивного ураження — в тому числі, наголошуючи, що забруднення матиме транскордонний характер та загрожує довкіллю самої РФ.
7. Неурядовим організаціям: продовжувати активно стежити за ситуацією з довкіллям в зоні бойових дій на Сході України та сприяти поширенню повної та достовірної інформації про її актуальний стан.